

HVORDAN

HVORDAN

Hva er egentlig en årsrapport?
En oppsummering av fjorårets resultater.
Regnskapstall, styrets beretning,
formalia mellom to permer.

I Forsvarsbygg har vi skapt resultater. Mange av dem imponerende, andre er ikke like spennende å snakke om. Men de er grunnen til at vi eksisterer - vi er pålagt å skape resultater for kundene og for eierne våre. Ikke alltid målbare i rene tall, men som en grunnholdning til alt vi gjør gjennom hele vår organisasjon og i vår hverdag. En målbevissthet. Det som kanskje er mest spennende å spørre seg når det gjelder resultatskaping, er hvordan.

Hvordan har Forsvarsbygg klart å effektivisere sine leveranser til kundene? Hvordan har vi klart å klatre konstant på målingene av kundetilfredshet? Hvordan har vi klart å rense opp i beksvarte miljøskader i løpet av få år? Hvordan skal vi nå ut til nye kundegrupper? I denne årsrapporten har vi valgt å vise noe mer enn bare regnskapstall. Vi har rett og slett spurt oss selv hvordan. Og så har vi svart etter beste evne.

**Nå kan du slippe inn bak tallene.
Kanskje du lærer noe – det har
i hvert fall vi gjort.**

INNHOOLD

4-8	Tidsdokumentene	
9-13	Rådet	HISTORIEN_01
14-19	Jeg er Forsvarsbygg	
-22	Best i forsvar	
-23	Kan man måle suksess?	SERVICEN_02
24-26	Med krutt i tankene	
-27	Forskende eiendomsaktør	KOMPETANSEN_03
30-35	Takk for lånet Dovrefjell	
36-39	Den store ryddesjauen	MILJØET_04
40-45	Slik	RESULTATENE_05
46-48	Årsberetning	ÅRSBERETNINGEN_06
49-51	Regnskap	REGNSKAPET_07
52-59	Noter	NOTENE_08

Den første store norske byggherren var Kong Håkon V Magnusson, som blant annet bygget Akershus Festning.

TIDS- DOKUMENTENE

De står der og forteller om tider ingen av oss har opplevd, og om tider vi knapt husker. Den kalde krigen er fjern. Middelalderens maktkamper med nabolandene enda fjernere. Men forsvarsbygningene holder historiene levende.

– Forsvarsbygningene er unike tidsdokumenter med en viktig identitetskapende funksjon for det moderne Forsvaret og for kommende generasjoner, sier Christian Borhaven, seksjonssjef med ansvar for bygningsvern i Nasjonale Festningsverk i Forsvarsbygg.

Han sikter ikke bare til de gamle festningene.

– Det som er interessant nå er at den kalde krigen er en historisk epoke som allerede fortøner seg som forholdsvis fjern for mange. Men de mange latente konfliktene under den kalde krigen gjorde at vi bygde faste anlegg helt frem til 1990-årene. Vi sitter igjen med moderne anlegg som det vurderes å

bevare som kulturminner for fremtiden. Det er stor interesse for dette, også i europeisk sammenheng fordi vi i Norge hadde en spesiell situasjon med grense mot Sovjetunionen, sier Borhaven.

GÅ INN I 1993

– De aller siste anleggene i kystartilleriets historie ble bygget på åtti- og nittitallet, og er i topp stand, faktisk det aller siste på markedet – om vi hadde hatt bruk for dem. Stortinget vedtok i 2000 at disse skulle oppbevares i en «møllpose», slik at de i løpet av et år kunne settes i stand ved behov. I 2006 ble imidlertid endelig nedleggelse vedtatt. Riksantikvaren har signalisert at det er ønskelig å verne Herdla torpedobatteri utenfor Bergen, samt ett av hver av kystartilleriets 75 og 120mm kanonbatterier. Dette er høyteknologiske anlegg som kan bevares utvendig

som synlige kanontårn, men som det må opprettholdes drift i for å bevare innvendig, sier Borhaven, og legger entusiastisk til:

–Tenk det, hvis disse blir vernet som kulturminner kan du åpne døren og gå inn i 1993!

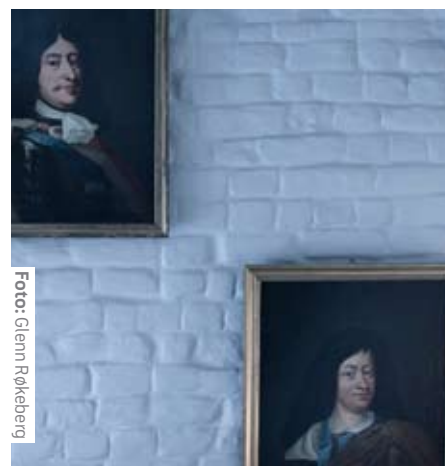

Foto: Glenn Røkeberg

454

av Forsvarets bygg og anlegg ble fredet av Riksantikvaren på grunnlag av Landsverneplanen i 2004.

Rena leir. Foto: Trond Inemo

FORSTÅR MAN HISTORIEN, FORSTÅR MAN SAMTIDEN

Landsverneplanen for Forsvaret som Forsvarsbygg utarbeidet i samarbeid med Riksantikvaren og Forsvarsmuseet hadde som målsetting å foreta en utvelgelse av verneverdige eiendommer, bygg og anlegg som kunne dokumentere Forsvarets virksomhet gjennom historien. Forsvarets byggevirkosomhet spenner fra middelalderborger som Akershus festning og opp til høyteknologiske anlegg som Herdla torpedobatteri. 454 av Forsvarets bygg og anlegg ble fredet av Riksantikvaren på grunnlag av Landsverneplanen i 2004.

– Vi har bygninger fra tiden opp til femtitallet som er fredet, og også fredede aktive militærleirer hvor vernet ivaretas i den daglige bruken. Som eksempel gjennomgår Skjold garnison i Indre Troms for tiden store endringer med tilpasning til ny og utvidet forsvarsbruk. Samtidig ivaretas og

tilbakeføres kvaliteter i fredet leirstruktur og bygninger fra 1950-årene på en god måte. Kunsten er å se verdien i det bestående, og benytte dette aktivt i planleggingen, sier Borhaven.

– *Det er viktig å ta vare på alle kulturminner. Ungdom som vokser opp nå har et fjernt forhold til både den annen verdenskrig og den kalde krigen.*

– Max Manus-filmen har skapt litt mer interesse rundt den annen verdenskrig, men ellers forsvinner jo mye av historien med dem som opplevde krigen. Med verning av kulturminner kan vi gi kommende generasjoner steder der de kan se og oppleve historien, og forstå den. Forstår man historien, forstår man sin samtid, som det heter, sier Borhaven.

Forsvarsbygningene forteller også historier om arkitekturtenkning og funksjonstenkning. Mens nåtidens fortifikasjoner skal romme underjordiske høyteknologiske anlegg og er bygget på en hensiktsmessig måte for det, skulle middelalderens festninger skremme og beskytte. Borhaven forteller at den første store byggheren var Håkon V Magnusson som ble konge i 1299 og bygget festningene Akershus, Vardøhus og Bohus. Under unionen med Danmark fra 1450 var det den dansk-norske kongen som la føringen for utviklingen

i Norge. Offiserene i dansk-norsk tjeneste var fra Nederland, Belgia og Luxemburg, og bragte med seg de siste impulser innen militær organisering og teknologi, og tilpasset dem til norske forhold. Gamlebyen i Fredrikstad er som eksempel en festning som er bygget etter «det gammel-nederlandske system» og tilpasset det vannfylte terrenget ved Glomma, som ikke er ulikt det nederlandske. Det ble bygget jordvoller og vollgraver i geometriske mønstre, som en slags halv stjerneform sett fra luften. Den samme festningsingeniøren, Willem Coucheron, tegnet også Fredriksten festning som er helt annerledes. Dette er eksempler på hvordan det var vanlig å ta utgangspunkt i stedet og bruke tidens førende prinsipper, som da var bastionsfestningsprinsippet med jordfylte kanonplattformer, med mellomliggende og utenforliggende murer og voller i geometriske mønstre.

FRA INGENIØRER TIL ARKITEKTER

Det var først på 1800-tallet at det ble vanlig å utdanne arkitekter, hvorav Linstow som tegnet Slottet var en av de første, selv om han i utgangspunktet var utdannet som jurist. Frem til da ble forsvarsbygningene tegnet av offiserer. Offiserene kom fra Europa og tok tjeneste der de fikk gode tilbud. De tilhørte samfunnets øverste sjikt og hadde stor innflytelse på skikker og arkitektur i

Foto: Bo Vegard Grøfveit

Gamlebyen, Fredrikstad: Jordvoller og vollgraver er lagt i et geometrisk stjernemonster.

Norge. Offiserene hadde en universalutdanning innen blant annet militære disipliner, geometri, matematikk, språk, konstruksjoner og ingeniørvirksomhet. Helt frem til arkitektutdanningen kom på 1800-tallet var det offiserene som sto for mye av ingeniør- og arkitektvirksomheten i Norge.

Soldatene var også med på å prege samfunnet. Mange av dem var håndverkere, som hjulmakere, bøssebakere og tømrere. Norge var ikke sammenhengende i krig, så i fredsperiodene tok soldatene på seg arbeid for sivile i tillegg til militære behov. De bygde hus og lagde redskaper, bygget veier og broer.

NY TEKNOLOGI - NYE BEHOV

– Bastionsfestningene var opprinnelig bygget for strid på kort hold med glattløpede kanoner med kort rekkevidde. På 1800-tallet endret etter hvert våpenteknikken seg og bastionsfestningene ble umoderne, forteller Borhaven.

Akershus festning ble da nedlagt som stridsanlegg, men forble hovedsete for Forsvaret. I 1853 sto den moderne festningen Oscarsborg i Oslofjorden ferdig. Festningen var bygget etter nye prinsipper, med mange kanoner side om side i «bombesikre» rom, kasematter, noe som ga langt større ildkraft og beskyttelse enn tidligere. Men fortsatt ble det brukt «sjørøverkanoner» med runde jernkuler.

– Oscarsborg ble dog umoderne nesten umiddelbart. Det skjedde et stort teknologisk sprang med innføring av riflet skyts som kunne skyte granater med høy hastighet og presisjon. Samtidig begynte krigsskipene å utstyres med dampmaskiner og propeller, noe som gjorde dem mer manøvrerbare og raske enn de gamle seilskipene. Oscarsborg måtte moderniseres, og den nye festningen sto ferdig i 1890-årene. Den fikk sin ilddåp i 1940, da de da over femti år gamle kanonene og torpedobatteriet senket den tyske krysserier «Blücher».

OPPRUSTING OG NEDRUSTING

– Forsvarsbyggingen har gjennom tidene ikke bare fulgt den teknologiske utviklingen, men også den politiske. I fredstider har forsvarsverk og bygninger forfalt – gamle beretninger melder om «brøstfeldige huuse», som det ikke fantes midler til å vedlikeholde. Så har man gjort skippertak når ufred truet. I opptakten til 1905 ble det bygget grensefestninger og kystfort for å beskytte oss mot Sverige og Russland. Disse bidro som suverenitetsmarkering og kanskje til at unionsoppløsningen skjedde på en fredelig måte. Så, etter første verdenskrig med sine meningsløse blodbad på slagmarken, fulgte «Det brukne geværs politikk» med nedrusting og demilitarisering, sier Borhaven.

Depresjonen i 1930 førte til at det ble gjort strenge økonomiske prioriteringer i form av viktige samfunnsoppgaver som kunne bøte på all nød. Forsvaret var ikke prioritert og sto redusert tilbake med utrente soldater og gammeldage anlegg. Det ble gitt ekstra bevilgninger for å ruste opp mot slutten av 30-årene, men den politiske beredskapen var ikke god nok, og Norge ble tatt på sengen da annen verdenskrig kom. Da det ble fred i 1945 var parolen «Aldri mer 9. april». Vi skulle sikre oss mot overrumpning, og hele samfunnet skulle kunne mobiliseres i tilfelle invasjon. Sammen med NATO-medlemskapet preget dette Forsvarets organisering under hele den kalde krigen. Avtalen etter annen verdenskrig var at alt tysk materiell skulle ødelegges. Norge protesterte og fikk overta kystbefestningene og annet som ble ansett som nødvendig. Tyske anlegg ble modernisert og omformet, og utgjorde selve grunnstammen i det norske kystartilleriet helt frem til åttitallet, sier Borhaven. og legger til at mange militærleire har tyske brakker og at norske soldater brukte tyske Mauser-geværer helt frem til dagens AG3 ble tatt i bruk.

SPOR AV HISTORIEN I DAGENS ARKITEKTUR

Gardeleiren på Huseby i Oslo er fra åttitallet og er utformet som en slags parafrase over en bastionsfestning, kan Borhaven fortelle.

– Leiren er bygget som et kompakt anlegg med et firkantet tun hvor det er bygget en voll rundt, og med geometriske former inspirert av den gamle festningsarkitekturen. Ellers er moderne forsvarsleire preget av moderne arkitekturtenkning og moderne funksjonstenkning. Rena leir er et eksempel på en helt ny leir utformet etter en arkitektkonkurranse. Her er det tatt utgangspunkt i stedlig tradisjon med bruk av ubehandlet panel og enkle bygningskropper. Leiren har et nøkternt uttrykk, noe som er en del av den militære identiteten. Samtidig er leiren bygget rundt moderne organisasjonsprinsipper med flerbrukshaller og en arbeidsplassorganisering som man ellers finner i moderne industri- og næringsbygg, forteller Borhaven og fortsetter:

– Forsvaret har omstilt seg voldsomt de siste årene. I dag er det behov for store haller til pansret materiell, kontorarealer, undervisningslokaler og mye annet som krever helt andre bygninger enn det man finner i den militære arkitekturhistorien, sier Borhaven, og legger til at dette ikke minst gjelder nye krav til innkvartering av soldater og befal.

TRADISJON OG FORNYELSE

– Forsvarsbygg følger samfunnsutviklingen. Det er akseptert at soldatene kan bo litt enklere enn studenter, men studentboliger blir også stadig finere. Soldatene bor fortsatt på fellesrom, det er en del av systemet. Kvinner er kommet for å bli i Forsvaret, noe som fører til visse tilpasninger, men ikke mer enn at soldater av begge kjønn deler rom. Forsvaret, og dermed også Forsvarsbygg, har alltid tilpasser seg tidens krav, men har samtidig en sterk tradisjons- og historiebevissthet.

–Jeg tør å påstå at forsvarektoren er den statlige sektoren som har tatt best vare på sin historie, med de nasjonale festningsverkene som juvelen i kronen. Under mottoet «Nytt liv på historisk grunn» ønsker Forsvarsbygg å legge til rette for at det moderne Forsvaret skal være synlige og vise at det er mulig å forene tradisjoner og kultur med både moderne forsvarsvirksomhet og sivil bruk, sier Borhaven.

– Forsvarsbygg er en bevisst eiendomsforvalter og tenker langsiktig. Både omforming av historiske miljøer, som i Forsvarets ledelsesbygg på Akershus festning, og nye leire på jomfruelig grunn, som Rena leir, er allerede innlemmet i forsvarssektorens «anegalleri» av viktige bygninger og anlegg som forteller en historie, oppsummerer Borhaven.

Rena leir, Foto: Hans Bronx

RÅDEET

EN DAG HVER MÅNED TAR
TRE ARKITEKTER SKEPSIS-
BRILLENE PÅ OG SAMLES
RUNDT ET BORD FOR Å LESE
BYGGESAKER. ARKITEKTENE
UTGJØR FORSVARSBYGGS
UAVHENGIGE ARKITEKTUR-
RÅDOGHARETVIKTIGMANDAT.

Ledelsebygget, Akershus Føstning. Foto: Forsvarsbygg

Akershus Føstning. Foto: Glenn Røkeberg

Arkitektene Tom Wassum fra Arkitektskap og Michael Ramm Østgård fra Momentum skal sammen med rektor Karl-Otto Ellefsen ved Arkitektur- og designhøgskolen, gi råd i alle Forsvarsbyggs byggeprosjekter.

– En krevende rolle, sier Ellefsen som er leder av arkitekturrådet og utdyper:

–Vi definerer arkitektur på en vid måte i form av eiendom, bygg og anlegg (EBA), forstått som fysisk form. Vår oppgave er å rådgi både den sentrale og regionale ledelsen i Forsvarsbygg samt prosjektlederne i det enkelte prosjekt. Og prosjektene spenner fra landskap til veier, arealplaner og byggesaker. Akkurat når det gjelder plan- og byggesaker klør det litt i fingrene. Vi er jo arkitekter selv, men her skal vi bare bruke vår kompetanse på kvalitetssikring og gode råd.

ALLE VIL JOBBE FOR FORSVARSBYGG

– Jeg må presisere at vi er et rådgivende og ikke et beslutende organ. Vår arkitektkompetanse skal hjelpe Forsvarsbygg til å ta de riktige valgene, og dette er en oppgave som krever erfaring og tung kompetanse, sier Ellefsen, og legger til at det fra tid til annen er saker som ikke kommer gjennom

nåløyet, og leverandørene blir bedt om gå en runde til.

– Vi skal stimulere til god utbygging og ressursbruk, og kvalitetssikre slik at dårlige prosjekter ikke blir realisert. Gode konsulenter er en nøkkel til godt resultat. Vi er opptatt av at Forsvarsbygg skal stille krav til leverandørene sine. Forsvarsbygg er en stor byggherre som alle vil jobbe for. Etter min oppfatning er det slik at man ikke får bedre arbeid enn den leverandøren man velger. Forsvarsbygg kan velge på øverste hylle, og det er viktig å stille krav til høy kvalitet og kostnadseffektivitet, uten at det nødvendigvis skal bli dyrt, sier Ellefsen.

Forsvarsbyggs første arkitekturråd ble etablert av Olaf Dobloug, direktør for Forsvarsbygg Utvikling, i forbindelse med Forsvarets relokalisering på Gardermoen og etableringen av Rena leir på begynnelsen av 1990-tallet. Målet var å ha fokus på kvalitet, både i prosjekterings- og byggeprosesser, samt i ferdige bygg, noe som er viktig for en stor eiendomsaktør som Forsvarsbygg.

BOLIGER ER EN VIKTIG KONKURRANSEFAKTOR

– Vi som sitter i arkitekturrådet i dag kom inn i rådet først etter at Rena leir sto ferdig. Hele omleggingen av Forsvaret har ført til reduksjon av antall leire og omstrukturering av de leirene en har valgt å beholde. Dette er utfordringer som strekker seg helt fra formulering av behov, programmering av EBA, arealplanlegging og til prosjektering av bygninger. Nå gjøres store investeringer i Midt-Troms og blant de store utfordringene her er kvalitetssikring av ny boligbygging. Forsvaret bygde massevis av boliger på 50- og 60-tallet. Satsingen i Troms fører til et stort boligbehov som må løses både i form av rehabilitering av eldre boliger og nybygging. Her er det diskusjoner på mange nivåer, ikke minst i forhold til hva slags boliger Forsvarets ansatte etterspør. Skal det være familieboliger, kvarterer med eget kjøkken eller skal man følge det tradisjonelle befalsforlegningsprinsippet? sier Ellefsen.

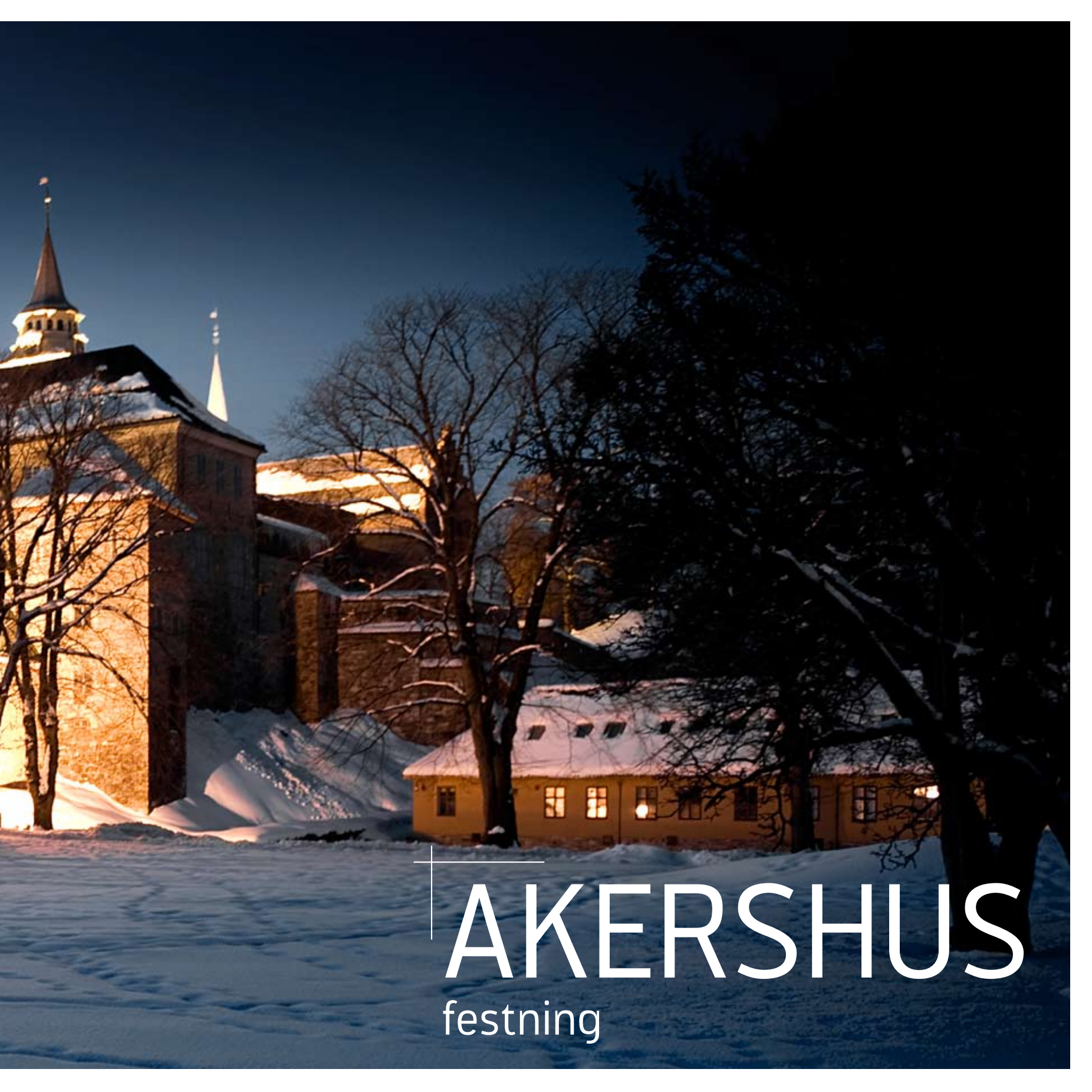
– Boliger er en viktig faktor i konkurransen om arbeidskraft. Forsvaret har fortsatt mange gamle kaserner og soldatene bor fortsatt på seksmannsrom. Men med en større andel vervede må Forsvaret tenke boliger på en annen måte enn før, og dette får konsekvenser både for infrastruktur og boliger. Det stilles stadig høyere krav til bygging av boliger, og det er også helt andre krav til kvalitet på trenings- og undervisningsfasiliteter. De vervede er jo i stor grad personell som også skal delta i

utenlandsoperasjoner. Treningen må kvalitetssikres. Derfor har Forsvarsbygg bygget flere flerbrukshaller med store generelle rom der det kan drives undervisning, trening og vedlikehold under klimatiserte forhold, sier Ellefsen.

IKKE MILITÆRLEIRE, MEN UTDANNINGSINSTITUSJONER

– For de leire som skal bygges opp til gode og effektive leire er utdanning en nøkkel. Jeg synes det er interessant å se på leirene som utdanningsinstitusjoner og ikke som tradisjonelle militærleire. Leirene er jo ikke til for å ha en stående hær, de er jo egentlig for trening og utdanning. Dette er en måte å se på det på som gir andre føringer for kvaliteten på anleggene, og også for prioriteringene. På Håkonsvern, som er den sentrale basen for Sjøforsvaret, bygger for eksempel Forsvarsbygg en ny stor idretts- og øvingshall for å gi soldatene ordentlige treningsforhold. Kvalitet på arealer for opplæring var lenge en mangel. Med investeringen i byggingen av Rena leir startet en ny epoke som markerer et tidsskille i forhold til hvordan Forsvarsbygg investerer og arbeider med EBA. Riktignok ble Rena leir bygget fra grunnen av, men det samme tankesettet brukes også i gamle leire som endres innenfra, som for eksempel Setermoen, Skjold, Bardufoss og Håkonsvern, konkluderer Ellefsen.

AKERSHUS

festning

JEG ER FORSVARSBYGG

«To ganger har jeg blitt borte for folk. Den ene gangen fant en flyttsame meg, og viste meg hvor jeg skulle kjøre. Den andre gangen fikk jeg ringt etter hjelp, og Lars fra stasjonen klarte å finne meg før det var for seint»

Kulde kan være strengt. Dødelig.
Det er få steder i verden som er kaldere enn det indre av Finnmark. Gradestokken kryper ofte ned mot minus 30, og oppe på vidda gjør vinden dem raskt om til effektive 60.

Hvis snøscooteren får motorstopp tar det ikke mange minuttene før kulda begynner å tære på deg - uansett hvor godt kledd du er. Da hjelper det ikke engang å holde hodet kaldt.

STAR WARS OG VASKEBØTTER

Noen kilometer før du kommer til Kautokeino på Riksvei 96 fra Alta, kan du se en fjellrygg med noe som ligner rester etter kulissene fra en Star Wars-film.

To gigantiske hvite kupler står i kontrast mot den høye himmelen, og ser fremmede ut i det arktiske landskapet. Det er Rassegalvarre Radarstasjon som ligger på 600 meters høyde over havet, hvor den overvåker luftrommet for Forsvaret. Dessuten samler den støv. Bare spør Marit Gaup i Forsvarsbygg.

Selv rager hun bare knappe halvannen meter over snøen, og ser ut som en hvilken som helst godt voksen kvinne. Hun lager gode vafler, men det er få 62-årige bestemødre som kjører snøscooter fortere og hardere enn henne. Marit har god trening, tre ganger i uka kjører hun de seks kilometerne opp til stasjonen for å vaske for dem som jobber og bor der, og tilbake igjen. På vinteren med scooter, og med beltevogn når snøen har smeltet. Moppene slenger hun bakpå scooteren. De må ofte tines når hun kommer opp.

AVSTANDSFORELSKELSE

Marit Gaups jobb er et godt eksempel på noen av utfordringene Forsvarsbygg møter som Norges største eiendomsforvalter. Bare i Finnmark fylke skal de renholde 40 000 kvadratmeter bygningsmasse, spredt over enorme avstander. Mange av eiendommene ligger også på steder det er vanskelig å nå med bil. Tjenester som vedlikehold og rengjøring blir litt ekstra krevende da.

Det er under slike forhold Forsvarsbygg må bevise sin styrke: Kostnad, effektivitet og lønnsomhet er faktorer som skal inn i regnestykket, og som

legger grunnlaget for den jobben Marit Gaup og alle andre ansatte i Forsvarsbygg må utføre på daglig basis – først og fremst for Forsvaret, men også for andre statlige eller kommunale kunder over hele landet.

– Jeg tror egentlig det er få andre som kunne levert slike tjenester til den kostnaden vi gjør, sier administrasjonskoordinator, Per M. Haagensen i Forsvarsbyggs markedsområde Finnmark.

Totalt leier Forsvarsbygg ut rundt 8 500 bygg og anlegg, og noen av de mest krevende ligger i Finnmark. For eksempel Rassegalvarre Radarstasjon. Den ligger ekstremt værhardt og brutalt til. Vidde strekker seg hundrevis av kilometer i alle retninger, det er hvitt i hvitt i hvitt. Selv de store radarkuplene forsvinner mot landskapet. Spesielt om vinteren kan små feilskjær få store konsekvenser.

Veien opp er merket med stikker, men av og til er sikten dårlig eller stikkene forsvinner av ulike grunner. Da kan det bli dramatisk for den som kjører alene i vintermørket. Marit ringer alltid til kollegaene sine og sier fra når hun starter kjøringen, og når hun er kommet frem.

– Vi har to scootere, og den ene liker jeg ikke. Den stopper hvis jeg ikke gir full gass hele tida, sier Marit.

Hun har ansvaret for renholdet på radiostasjonene Rassegalvarre og den langt mer øde Iskuras som ligger 12 mil unna - i tillegg til administrasjonsbygget i Kautokeino. Dette har hun gjort i over 20 år. Ikke alle dager er like enkle å komme gjennom, og det hender hun gruer seg til å skulle ut på scooteren.

– Særlig på våren kan jeg være redd, når det ligger store vanddammer i løypa eller bekkene har gått. Av og til tar jeg fart og farer over vannet på scooteren,

men jeg er ikke så tøff lenger.

Kaldværet er det beste, selv om hun sier hun er nødt til å få seg noen nye og skikkelige scooterhandsker nå.

– Men som oftest har jeg veldig fine turer, og hvis været er pent koser jeg meg og tar en joik.

LATTER OG TÅRER

Spesielt på Iskuras er det mye vind, og hun har en skrekkehistorie fra noen år tilbake som har satt seg fast i minnet.

– Det blåser alltid mye på Iskuras, men en gang var det så sterk vind at scooterne og sleden vår ble kastet opp i lufta! Vi var tre stykker, en unggutt og en erfaren fjellmann. Jeg turde ikke å røre meg, fordi bakken rundt meg var så isete og glatt at jeg nesten ikke klarte å klore meg fast i vinden. Guttungen hadde blitt kastet rundt sammen med sleden og blødde fra ansiktet. Heldigvis var fjellmannen vår erfaren nok til å få liv i scooterne. Det var ille da det stod på, men etterpå kan vi jo flire av det.

Marit flirer veldig mye. Hun har alltid jobbet hardt, men hun setter pris på å ha noe å gjøre. Å arbeide er en verdi i seg selv, uansett hva man gjør. Dessuten har hun veldig gode kollegaer, sier hun, som sørger for at det sosiale miljøet på avdelingen i Kautokeino er svært godt. Jobben består av mye mer enn vasking og boning, selv om gulvene på Rassegalvarre er skinnende blanke.

– Vi spøker mye med hverandre. Når jeg kommer om morran, joiker jeg litt og banker på døra, så de vet jeg er her. Det er viktig at vi har det hyggelig sammen. Og så steker jeg vafler til guttene.

–Vi må jo ha det koselig og sosialt, sier Marit og fortsetter:

– Noen synes jeg jobber for mye, men jeg er glad så lenge jeg kan jobbe.

«Nå er det effektive 50 minusgrader ute», sier Arne Malin som hele uka bor på stasjonen og følger med på flybildet i lufta over.

Selvfølgelig kan det være harde dager innimellom, men slik er bare livet. En må arbeide seg gjennom det, så kommer det igjen lysere tider. Sånn er det for alle mennesker, sier hun.

ET SLITESTERKT FORHOLD

I 2003 og 2004 var det kanskje ekstra harde dager på Forsvarsbygg i Kautokeino. Som ledd i den omfattende effektiviseringen Forsvarsbygg skulle gjennomføre, ble det kuttet stillinger: Det skinner klart gjennom at dette var en vanskelig periode for Marit, hvor blant annet en god kollega måtte gå. Men hun mistet likevel ikke kjærligheten til arbeidsplassen sin:

- Jeg trives så godt her, både med kollegaer og arbeidet!

Inne på den syttitallskoselige tv-stua på Rassegalvarre er det lunt og varmt. Utenfor vinduene pisker vinden snø i store slør som farer over vidda. Termometeret viser minus 23 grader.

- Nå er det effektive 50 minusgrader ute, sier Arne Malin som hele uka bor på stasjonen og følger med på flybildet i lufta over.

- Det hender jeg spør gutta om de ikke kan følge meg ned til hovedveien når jeg er ferdig med vaskinga, og det er hardt vær, sier Marit.

- Hvorfor skulle vi det? ler Malin, du lever jo enda!

- Ja, jeg er jo Forsvarsbygg. Da må jeg bare tørre å kjøre.

HER ER VI:

FORSVARSBYGG HAR
I ALT 12107 BYGG
OVER HELE LANDET.

*Moppene slenger hun
bakpå scooteren.
De må ofte tines når
hun kommer opp.*

Vidda strekker seg hundrevis av kilometer i alle retninger, det er hvitt i hvitt i hvitt.

KRISTIN LUNDBRIGADER
PLASSKOMMANDANT
For Østerdalen Garnison

ENKJETA

BEST I FORSVAR

Forsvarsbygg tar vare på over 8000 bygg og anlegg over hele landet, og i 2008 utførte de over 23 200 oppdrag, og investerte dessuten over 2 milliarder kroner i nye byggeprosjekter. Hvordan er det å være kunde til en så stor organisasjon?

Brigader Kristin Lund er plasskommandant for Østerdal garnison, med ansvar for blant annet Rena Leir. Hun arbeider tett med Forsvarsbygg både i den daglige driften og på de langsiktige investeringsprosjektene. Det betyr jevnlig møter, og et tett samarbeid om utviklingen av garnisonen.

HELT NØDVENDIG KOMPETANSE

Hva er dine erfaringer med Forsvarsbygg som leverandør?

– Jeg er svært positivt overrasket over Forsvarsbygg, og det generelle inntrykket er veldig bra. Selv om alt ikke alltid fungerer optimalt, er det alltid rom for konstruktive samtaler og løsninger, sier Lund.

– Som brukere gir vi retningslinjer, og får forslag på løsninger fra fagmiljøet i Forsvarsbygg. Vi har en veldig tett dialog, for eksempel om hvordan vi lagrer materiell best mulig. Jeg vil si at vi er

helt avhengige av den kompetansen Forsvarsbygg bidrar med, sier Lund som også synes det er en fordel at kunde og leverandør deler de samme målene. Kristin Lund opplever dessuten Forsvarsbygg som en serviceorientert organisasjon med høy grad av vilje til å ta tak i problemområder. Selv om de ikke alltid har anledning til å stille med mannskap med én gang, får man alltid svar umiddelbart.

– Jeg vet at Forsvarsbygg hele tiden jobber med å bli bedre. Det er kun i møte med andre underleverandører at vi ikke har vært helt fornøyd med leveransen, understreker hun.

Savner dere større valgfrihet når det gjelder leverandører? Er det noen andre som kunne levert på tilsvarende måte?

– Nei, å hente inn andre leverandører ville medført mye mer arbeid, fordi vi måtte kjørt en anbudsprosess som vi ikke har ekspertise på. Jeg ser Forsvarsbygg som en støttefunksjon for den militære organisasjonen i Forsvaret. Jeg ser ikke på oss som kunder, Forsvarsbygg er et serviceorgan for oss.

DET HANDLER OM SERVICE

Likevel liker Lund tankene som har ligget bak Forsvarsbyggs servicekampanjer.

– Dette med servicegarantier og serviceheftet, den typen holdning synes jeg er viktig. At det er vi som er sentrum for det Forsvarsbygg gjør.

Hun opplever nærhet til Forsvarsbygg, og at de kan bidra lokalt med unik spisskompetanse på prosjektutvikling og – gjennomføring, som en fordel.

UNIK KOMPETANSE

– Forsvarsbygg er en del av leiren, det er dessuten positivt at de er underlagt Forsvarsdepartementet. Det sikrer at de opprettholder kompetansen vi har behov for, samt et riktig og nøkternt kostnadsfokus.

Har bruken av Forsvarsbygg hatt noe å si for effektiviteten på Rena Leir?

– Ja, Forsvarsbygg har blitt veldig flinke til å komme opp med gode løsninger. Vi samarbeider tett, fordi de har mange dyktige mennesker som tenker rasjonelt og brukerorientert. Det aspektet har blitt veldig bra. Det er som oftest oss det skorter på, fordi vi ikke har personell til å dra lasset.

KAN MAN MÅLE SUKSESS?

For å kunne bli bedre, må man først vite hva man er dårlig på.
Derfor måler Forsvarsbygg prestasjonene sine på drift og utleie.

Avdelingsleder ved Forsvarsbyggs Servicesenter, Robert Sandvik, har full oversikt over hva, hvordan og hvorfor man måler.

Dere har hatt økende fokus på å bedre kundetilfredsheten de siste årene. Hvorfor?

– Forsvarsbygg er i utgangspunktet et statlig forvaltningsorgan. Etter 2002 har vi samtidig dreid vår retning mot en forretningsmessig drift med kunden i fokus. For å få til en slik dreining må våre egne ansatte også forandre seg. Det nytter ikke bare å ha teori rundt service - vi må yte det i praksis. Det er ikke nok å tro at vi har en fornøyd kunde - kunden må faktisk si det selv. Resultatet av den objektive kundetilfredshetsmålingen viser helt konkret på hvilke områder vi har evnet å gjennomføre omstillingen, og på hvilke områder vi henger etter. På den måten kan vi også internt jage stadig bedre resultater.

Hvordan måler dere kundetilfredshet?

– Fra 2003 har vi gjennomført en årlig spørreundersøkelse mot alle kundene våre. I 2008 var kundeundersøkelsen for første gang ikke anonym. Resultatene kan dermed brukes mye mer konkret i forbedringsarbeidet. Vårt serviceløfte er at vi skal levere raskt, rett og ryddig. For å vite at vi er i stand til å levere, måler vi ukentlig om vi leverer til avtalt

tid. I tillegg måler vi antall klager og hva kundene klager på. De operative servicemålingene publiseres internt en gang i uken, mens andre målinger innenfor vår produksjon gis sammen med våre månedssrapporter. Det er viktig at kundene kan se oss i kortene. Hver måned legger vi derfor ut resultatet av våre servicemålinger på våre hjemmesider. De meget omfattende medarbeider- og kundemålingene gjennomføres kun en gang per år.

Hva har målingene gjort med kulturen blant de ansatte?

– Det er ikke tvil om at målingene påvirker kulturen. Fra å være en relativt lukket organisasjon viser vi gjennom målinger hvor gode vi er til å levere - og hvor vi har svakheter. Vi blir faktisk mer åpne og ærlige. På den måten virker også målingene samlende på organisasjonen: Alle har tydelige mål - og alle jobber for å bli best mulig. Vi er blitt mer bevisste våre styrker og svakheter, og vant til et stadig jag mot nye mål. Rett og slett en orientering mot en reell konkurransesituasjon - hvor stadig flere får tro på at vi skal klare oss bra. Det er en konkret og motiverende angrepsvinkel.

Hva er det dere måler?

– I vår månedssrapport er det 35 mål innenfor fem områder: Kunde/leveranse, økonomi/regnskap, prosess/planer, per-

sonal/organisasjon, samfunn/omverden. Operativt måles også det meste. Fra arbeidsordreflyt, timeregistrering, servicemålinger, til telefontrafikk - samt «hvem er best» - for å gi en konkurransedimensjon i det hele.

Hva skjer hvis man ikke oppfyller kravene?

– Det håndteres som avvik og tiltak besluttes og følges opp avhengig av alvorlighetsgrad. Det er aldri hyggelig med avvik. Ledere og ansatte på alle nivåer jobber målrettet og systematisk med å etterleve de krav som er satt.

Hvilke parametre har dere sett en spesielt god utvikling på?

– Faktisk innen alle områder. Vår erfaring er at alt som måles blir gjort. Men jeg vil særlig fremheve servicemålingene. Der har det skjedd en formidabel utvikling, både i holdningene til at måling er et godt verktøy og på prestasjonene.

Er det store variasjoner lokalt? Hvilke landsdeler er best?

– Forsvarsbygg har etablert en egen kåring for nettopp å hedre de som er best, kalt Blinkenprisen. Her er kundene våre med på å stemme frem vinnere ved å sende oss ris eller ros. På den årlige Blinkengallaen deles det ut priser til de som har utmerket seg, og i 2008 ble Bergen beste markedsområde.

MED KRUTT I TANKENE

På NTNU i Trondheim finnes noen av verdens beste hjerner. De studerer blant annet hva som skjer med vegger når de treffes av prosjektiler i tusenvis av kilometer i timen. Men hvorfor må de forske på noe som for mannen i gata er ganske åpenbart?

– Det vi primært forsker på er oppførselen til materialer når de utsettes for hurtige dynamiske laster - det være seg i glass, stål, aluminium eller betong. Dette er et veldig lokalt problem – og dét er interessant fra et forskningsperspektiv. Hvis jeg tar et gevær og skyter mot et vindu, vil det sannsynligvis være så sprøtt at det knuser. Hadde jeg derimot skutt gjennom en stålplate, ville det bare blitt et bittelite hull, forklarer Tore Børvik som er seniorrådgiver i Forsvarsbygg, med doktorgrad innenfor fagområdet.

– Det andre problemet vi ser på er eksplosjonslast, som både kan

skyldes ulykker eller våpenvirking. Et generelt problem som gjør at hele bygget kan kollapse. Det er to vidt forskjellige ting, egentlig – men samme problemstilling.

Det handler om å sikre bygninger og mennesker, og i følge Børvik er det forferdelig komplekst når man skal beregne hva slags innvirkning et prosjektil som kommer i 3600 km/t får når det treffer. Det skjer så mange rare ting.

HJERNEKRAFTSENTER

Til daglig sitter Børvik i forskergruppen SIMLab på NTNU, et senter for forskningsbasert innovasjon, hvor Forsvarsbygg har funnet sammen med en rekke nasjonale og internasjonale partnere for å utvikle metoder og verktøy for beregning og sikring av konstruksjoner.

– Vi er et senter for forskningsdrevet

innovasjon, en storsatsning fra Norges Forskningsråd. På hele NTNU er det bare tre slike sentere: Ett som jobber med medisinsk teknologi, ett som jobber med integrerte operasjoner for oppstrøms petroleumsaktivitet, og så er det oss, sier Børvik.

Forsvarsbygg er en av partnerne, men de har også med seg store aktører som blant andre StatoilHydro, Hydro Aluminium, Statens vegvesen og bilprodusentene Audi, BMW og Renault.

– Alle disse er interessert i å vite én ting: Hva skjer med konstruksjonen under påvirkning av hurtige belastninger? Én ting vi jobber mye med, er en teknologi som heter elementmetode, en måte å løse såkalte partielle differensialligninger på. Det er faktisk bare under visse gitte forutsetninger at vi i det hele tatt kan løse denne typen ligninger nøyaktig matematisk på papiret. Vi kan derimot løse dem numerisk, og så legge

Tore Børvik er seniorrådgiver i Forsvarsbygg, og jobber til daglig ved NTNU.

disse uhyre komplekse modellene inn på en datamaskin, sier Børvik.

FÅR IKKE SPRENGE OPERAEN

Det store problemet er at en del av resultatene folkene på SIMLab får ut av maskinene, nesten ikke lar seg etterprøve, fordi reelle forsøk blir så store og omfattende:

– Jeg kan jo for eksempel ikke sprengte operabygget for å sjekke om dataene jeg får faktisk stemmer, sier Børvik. Men likevel består en stor del av jobben av å gjøre forsøk på materialer og komponenter i SIMLab sin forsøkshall på NTNU.

– Det er beskyttelse vi forsker på. I de siste årene har det blitt et mye større fokus på samfunnssikkerhet. Før handlet det mer om tunge, nedgravde betongbunkere – nå er det lette og mobile komponenter som gjelder. For eksempel har Forsvaret gått fra å være stasjonært

og tungt befestet til å bli mobilt. Det er selvfølgelig vanskeligere å beskytte noen som kjører i en bil eller sitter i en leir, enn for eksempel et nasjonalt kommandosenter hundre meter inne i et fjell.

– Dette var også bakgrunnen for ett av beskyttelsesproduktene Forsvarsbygg har utviklet, fra grunnforskning til ferdig produkt, klart for produksjon og salg.

– Vi har et ansvar for å tilrettelegge for internasjonale operasjoner, og det var et ønske om at Forsvarsbygg skulle utvikle et beskyttelseskonsept som var billig, lett å frakte og enkelt å sette opp på kort varsel, sier Børvik.

Gjennom omfattende tester, inkludert fullskalatester i Tyskland, kom man frem til en løsning med lette aluminiumsprofiler som kjapt kan settes opp. Disse fylles så med jord og stein, og danner effektivt en kompakt mur som kan stoppe det meste – fra håndvåpenammunisjon til store eksplosjoner.

Resultatene er svært overbevisende. Forsvarsbygg har utviklet en løsning som kan utfylle beskyttelsesmetodene Forsvaret i dag bruker, for eksempel i Afghanistan.

ER DET ET KOMMERSIELT ASPEKT I DET DERE GJØR?

– Beskyttelsessystemet vi har utarbeidet er jo definitivt et produkt med salgspotensial, men det er ikke i utgangspunktet laget for å tjene penger. Vi hadde likevel håpet at noen i norsk industri kunne sett potensialet for produksjon, sier Børvik.

For selv om alt er ferdig utviklet, testet og klart har man ennå ikke funnet noen som vil produsere og markedsføre aluminiumsprofilene for salg.

TEORI OG PRAKSIS

– Utfordringene ved forskning er å få folk til å ta i bruk det man forsker på. Det er ofte stor avstand fra forskerkontoret til industrien og samfunnet generelt, ofte et tiårsperspektiv, sier Børvik og fortsetter:

– Men det vi prøver å få til gjennom SIMLab, er et tettere samarbeid med industrien hvor vi forsøker å skape innovasjon sammen med dem.

– Alle som jobber med forskning vet at jo mer abstrakt det blir – jo vanskeligere er det også å tjene penger på det, men de funnene man gjør kan være det som genererer neste generasjons løsninger.

Det er absolutt et kommersielt aspekt inne i SIMLabs arbeid, påpeker Børvik, selv om det for Forsvarsbygg er viktigst å kunne tilby kundene de til enhver tid beste og sikreste løsningene.

Men han mener også at det kan være kortere vei fra forskning til realisering hos Forsvarsbygg enn hos andre aktører:

– Forsvarsbygg har gjennom mange år vært med på å bygge en stor infrastruktur hos NTNU for denne typen forskning, så vi kan på kort varsel utføre forsøk, forklarer Børvik.

Det er ikke mange offentlige etater eller eiendomsaktører som har en egen forskningsavdeling, og Børvik er faktisk litt overrasket over hvor mange NTNU-studenter som ønsker å ta mastergraden sin hos Forsvarsbygg.

– Mange ser kanskje dette som en spennende vei inn i bygg- og anleggsbransjen. Samtidig kan Forsvarsbygg tilby varierte og faglig krevende arbeidsoppgaver.

Han mener også at Forsvarsbygg fremstår mer langsiktige i dag enn de gjorde for ti-femten år siden, og som en langt mindre tungrodd, og mer strømlinjeformet og målrettet organisasjon. Det gjør det også enklere å drive med forskning. Ad hoc-prosjektene er blitt langt færre.

MAN KUNNE BYGGET ANNERLEDES

Eksplisjoner, kollisjoner, skuddskader, terrorangrep. Det er mange aktører som har stor interesse av Børviks fagfelt.

– Når man jobber innenfor dette fagområdet ser man at mange tunge aktører som Statnett, Statkraft, Statoil-Hydro eller transportsektoren har de samme problemstillingene. Et eksempel er plattformen Piper Alpha som stod på britisk sektor i Nordsjøen, som gikk ned for noen år siden. Der opplevde de en ulykkes-eksplosjon som oppførte seg på et uventet vis. Den plukket opp fragmenter som skruer og metallbiter, og

slynget dem gjennom

brannveggene slik at det ble hull. Slik kunne brannen spre seg til neste modul, hvor det samme skjedde på nytt. Til slutt fikk man en progressiv kollaps av hele plattformen og 183 mennesker døde. Det er selvfølgelig masse sivil industri som er interessert i kunnskap om hvordan man kan hindre slike hendelser, sier Børvik.

Men med all denne forskningen, bygger man bygg på en annen måte i dag enn tidligere?

– Det tror jeg faktisk ikke alltid skjer, men det burde absolutt vært slik. Med veldig enkle midler kan man gjøre bygninger mye mindre sårbare. Hvis World Trade Center hadde vært bygget for å motstå den voldsomme brannen som oppstod etter flykollisjonen, så hadde det stått der i dag. Det er jeg temmelig sikker på. Uten å innføre for store ekstrakostnader tror jeg man kan sikre norske bygg utrolig mye bedre, sier Børvik.

ET KAPPLØP

Våpenindustrien bruker store pengesummer på forskning. Dessuten er det i følge Børvik som regel mye lettere å skyte gjennom noe enn å stoppe det. Derfor vil de som angriper ha kommet lenger enn de som beskytter.

– Det er helt klart likhetstrekk i forskningen mellom de som angriper og de som beskytter, men det tror jeg gjelder innen veldig mye teknologi – alt kan misbrukes, sier Børvik.

Forsvarsbyggs forskning vil imidlertid alltid kun ha et beskyttelsesperspektiv.

– Vi jobber med å stoppe trusler, men vi kan aldri vite hva truselen nøyaktig er.

Derfor er den stadige forskningen viktig.

Det er forferdelig komplekst når man skal beregne hva slags innvirkning et prosjektil som kommer i 3600 km/t får når det treffer.

FORSKENDE EIENDOMSAKTØR

I norsk målestokk er det unikt at en eiendomsaktør er utstyrt med et eget forskningsmiljø. Helge Langberg er forskningssjef i Forsvarsbygg, og kan blant annet svare på hvorfor Forsvarsbygg har en egen avdeling for forskning og utvikling.

– Forsvarsbygg må ivareta en rekke områder som er spesielle i forhold til bygg- og eiendomsbransjen for øvrig. Vi skal for eksempel bygge bygninger og anlegg med stort fokus på beskyttelses- og sikringsløsninger. Svært lite av denne kompetansen finnes på det sivile markedet, så vi må selv ta frem den nødvendige kunnskapen gjennom egen forskning og utvikling. FoU-avdelingen har ansvaret for dette. Samtidig understøtter forskningen den daglige virksomheten ved andre avdelinger i Forsvarsbygg, sier Helge Langberg.

På hvilken måte er forskning og utvikling nyttig for Forsvarsbygg?

– Våre egne forskningsaktiviteter sikrer at vi får tilgang til kostoptimale løsninger, som faktisk er kvalitetssikret gjennom forsøk. Vi får også tilgang til analyse- og dimensjoneringsmetoder, i tillegg til økt kompetanse innen våre kompetanseområder. Egen virksomhet gjør også at vi kan fremstå som en attraktiv samarbeidspartner internasjonalt – det er svært viktig siden miljøet som arbeider med disse problemstillingene er svært små både i Forsvarsbygg og ellers i Norge.

Har forskningsarbeidet forbedret resultatene til Forsvarsbygg totalt sett?

– Ja, absolutt. Det gjør at vi kan tilby våre kunder sikrere løsninger, bedre konsepter samt høy rådgivningskompetanse.

Hvilke kunder drar nytte av forskningen?

– Primært benyttes resultatene i Forsvarsbyggs prosjekter

for Forsvaret. Vi selger imidlertid også enkelte FoU-tjenester til andre offentlige og private kunder.

Kan du gi noen eksempler på spennende forskning som er tatt i bruk?

– Ja, vi har for eksempel utviklet og testet konsepter for ammunisjonslagre som senere er implementert i konkrete byggeprosjekter, vi har forsket frem mer pålitelige metoder for beregning av støyforplantning og for rensing av vann for metaller i skyte- og øvingsfelt.

Er det noen sentrale områder dere satser spesielt på i årene som kommer?

– I tillegg til ytterligere satsning på å bistå Forsvaret på sentrale områder, satser vi også på løsninger tilpasset det sivile eiendomsmarkedet. For eksempel bruk av energismarte løsninger og miljøvennlige materialer og komponenter i bygninger, utvikling av metodikk for levetids- og livssyklusvurderinger og effektivisering av byggeprosesser med reduserte byggekostnader.

Er målet å tjene penger på forskningen?

– Målet er ikke å tjene penger, men å bygge opp nødvendig kompetanse på de ulike områdene. Siden Forsvarsbyggs forskningsarbeid er oppdragsfinansiert, er vi imidlertid avhengig av å ha kunder som er villig til å betale for prosjektene, for å kunne opprettholde et fornuftig nivå på vår innsats innen kritiske kompetanseområder.

Hvor mye bruker Forsvarsbygg totalt sett på forskning?

– I størrelsesorden 18-20 millioner, litt avhengig av hva som defineres som FoU-aktiviteter. Vi ønsker minimum å opprettholde virksomheten på dagens nivå.

+ **SIMLAB NTNU**

Partnere: Forsvarsbygg, StatoilHydro, Hydro Aluminium, Statens Vegvesen, Audi, BMW, Renault

TAKK FOR LÅNET, DOVRE- FJELL

1100-1200 meter over havet, på E6s høyeste punkt mellom Nordkapp og Roma, er Norgeshistoriens største naturrestaureringsprosjekt i gang. Hjerkinnskytefelt skal leveres tilbake til Dovrefjell i den stand området var i før militær virksomhet gjorde sitt inntog for mer enn åtti år siden. Et prosjekt som følges med nysgjerrige øyne fra flere deler av verden.

Oppryddingen på Hjerkinnskytefelt begynte allerede i 2006, og skal være ferdig i løpet av 2020. Her er en BV206 i aksjon.

«Vi har ryddet eksplosiver i tre år. Det krever sine menn og kvinner. Vi har inntil 170 personer fra Forsvaret som går manngard i terrenget og tar ut blindgjengere og ammunisjonsrester»

Odd-Erik Martinsen

Hjerkinn skytefelt skal leveres tilbake til Dovrefjell i den stand området var i før militær virksomhet gjorde sitt inntog for mer enn åtti år siden. Et prosjekt som følges med nysgjerrige øyne fra flere deler av verden. Siste skudd på Hjerkinn ble skutt i november 2008 under en større alliert flyøvelse. Milepælen fikk fire minutter på beste sendetid i NRKs Lørdagsrevyen. Med siste skudd var det farvel til åtti års militærhistorie og starten på en ny fremtid for Hjerkinn. Skytefeltet skal naturrestaureres og innlemmes i Dovrefjells nasjonalpark og landskapsvernområde. Men hvordan i all verden naturrestaurere et 165 kvadratkilometer stort område med blindgjengere, ammunisjonsrester, skyteanlegg, bygninger og veier? Vi spurte prosjektleder i Forsvarsbygg Utvikling, Odd-Erik Martinsen, som har ansvar for Hjerkinn PRO, et naturrestaureringsprosjekt uten sidestykke i norsk og internasjonal sammenheng.

– Slike naturrestaureringsprosjekter vil det nok bli flere av i fremtiden, med tanke på alle nye inngrep vi gjør i naturen. Det er et viktig samfunnsansvar å tilbakeføre områder Forsvaret ikke lenger trenger. Slik også i Hjerkinn skytefelt, som Stortinget bestemte skulle nedlegges i 1999 i forbindelse med beslutningen om at skytevirksomheten skulle flyttes til Regionfelt Østlandet, forteller prosjektleder Martinsen.

EKSPLOSIVER, JERNKRAP OG AVFALL SKAL VEKK

Oppryddingsarbeidet på Hjerkinn begynte allerede i 2006, med mål om at eksplosiver skal være ryddet innen 2020. Det

er en enorm jobb - området er på hele 165 kvadratkilometer.

– Vi har ryddet eksplosiver i tre år. Det krever sine menn og kvinner. Vi har inntil 170 personer fra Forsvaret som går manngard i terrenget og tar ut blindgjengere og ammunisjonsrester. Hvert år samler vi flere titalls tonn med skrap og flere tusentalls blindgjengere. Skrap og ammunisjonsrester blir sortert og sendt til gjenvinning, mens eksplosive objekter blir sprengt på stedet av personell som er kvalifisert for dette.

Blindgjengerryddingen på Hjerkinn var ett av temaene på Festspillutstillingen «Militære landskap» i Bergen Kunsthall i fjor. Kunstnerne Ingrid Book og Carina Hedén presenterte over 50 store fargefotografier fra det militære liv, deriblant soldatenes møysommelige opprydding ved foten av Snøhetta på Dovrefjell.

RYDDEMETODER

Prosjektleder Martinsen og hans medarbeidere følger teknologiutviklingen innenfor eksplosivrydding nøye. I den forbindelse har det blitt sett på alternative måter å drive oppryddingsarbeid på. Både tredimensjonal radar, magnetometer og annen søketeknologi har vært testet ut på Hjerkinn. Det er også dialog med Forsvarets hundeskole med tanke på eventuell bruk av hund i søket, men foreløpig er det manuelt søk med manngard som gjelder.

– Med tanke på prosjektets omfang og kompleksitet er bruk av manngard støttet av spesialpersonell den beste helhetsløsningen per i dag, utdyper prosjektleder Martinsen.

88 000 m³

anleggsmasse skal fjernes og fylles tilbake i masseuttaksområdene.

UTFORDRENDE

– Det er flere utfordringer, blant annet med å skaffe nok mannskap til enhver tid. Forsvaret har blitt færre hoder og vi konkurrerer med andre oppdrag om tildeling av mannskap. Men de mannskapene vi får gjør en kjempejobb. Det har gått veldig bra, vi har verken opplevd uhell eller skader, og er godt fornøyd så langt. Ellers er klimaet en utfordring. Hjerkinns ligger i ekstrem fjellnatur og vi har kort arbeidssesong. I praksis er sesongen fra midten av juni til ut september, men innenfor den samme perioden kan vi oppleve at vi blir stoppet av betydelige snøfall og annet uvær, sier prosjektleder Martinsen.

SKJULTE OVERRASKELSER

Naturrestaurering handler om mer enn å rydde opp eksplosiver. Prosjektleder Martinsen og Hjerkinns PRO har også ansvar for å restaurere fjellnaturen på Hjerkinns i henhold til Naturvernloven og håndtere tungmetaller og annen forurensing.

– Vi har skyteanlegg med fremrykkingstrasséer og målområder i naturterreng, en 240 dekar stor forsøkslette og ni mil med vei. I tillegg har vi fem masseuttaksområder, der det i sin tid ble tatt ut masse for å bygge anlegg. Alt dette skal restaureres og i størst mulig grad tilbakeføres til opprinnelig landskapsform med mest mulig naturlig vegetasjon.

Til sommeren starter det virkelige store arbeidet med å fjerne kavalerianlegget. 88 000 m³ anleggsmasse skal fjernes og fylles tilbake i masseuttaksområdene. Der hvor massen blir gravd ut skal det formes terrengoverflate og gjenskapes vegetasjon.

Martinsen ser med spenning frem til dette arbeidet. I dobbel forstand, for ingen vet helt hva som skjuler seg av eksplosiver i massene. Forsvarsbygg har nullrisiko for personell, noe som også gjelder for den innleide entreprenørens folk. Derfor skal det prøves ut noe helt nytt, noe som heller ikke er utført tilsvarende i utlandet. Det blir en slags

premiere med fjernstyrte gravemaskiner og dumpere på Hjerkinns, slik at liv og helse ikke skal stå på spill hvis det verste skulle skje.

Dette er ikke det eneste nybrottsarbeidet Forsvarsbygg står bak i dette prosjektet. Det finnes ikke noe stor-skalaerfaring med restaurering av natur i høyfjell, så på Hjerkinns blir veien litt til mens man går. For å finne frem til den beste og mest effektive måten å fjerne vei på, har Forsvarsbygg for eksempel testet ut flere forskjellige metoder på en 1,2 kilometer lang veistrekning. Erfaringene kommer godt med når resten av det ni mil lange veistrekket skal til pers.

HJERKINN-GRAS, VILLREIN OG FJELLREV

Forsvarsbygg har fått produsert eget grasfrø for å gjenskape vegetasjonen der massene fjernes.

– Grasfrø på markedet har vært beregnet for landbruk, hager og parker, ikke for høyfjell. Vi har derfor hatt et prosjekt med innsamling av grasfrø av

På Dovrefjell holder Norges eneste moskusstamme til, samt viktige forekomster av villrein og fjellrev.

Foto: dreamstime

arten sauesvingel fra Hjerkinn, som har blitt dyrket videre på vanlig landbruksareal. Dette har vi gjort av to årsaker. Vi vil ikke ha gras som tilfører unaturlige gener til høyfjellsøkosystemet - og vi ville ha gras som klarer seg over tid. Nå har vi frø nok til hele revevegeteringen av Hjerkinn, sier Martinsen.

Også andre arter nyter godt av oppryddingen på Hjerkinn. Norsk villreinsenter Nord, et publikumsrettet prosjekt innenfor temaet villrein, har startet opp i noen av Forsvarets gamle bygninger på Hjerkinn, med store deler av skytefeltet som utendørs «auditorium». Målet er en formidling og forskning rundt den norske villreinen. Prosjektet, som omfatter hele Snøhetta-området, er initiert av Miljøverndepartementet. Forsvarsbygg deltar her i et forskningsprosjekt med GPS-merking av rein. Dette skal gi kunnskap om hvorvidt villreinen påvirkes av hovedveien som går gjennom Hjerkinn skytefelt, slik at det kan tas stilling til om veien skal fjernes eller ikke. Prosjektet vil også dokumentere

hvilke effekter nedleggelsen av forsvarsaktiviteten og restaureringen av skytefeltet har på villreinstammen.

Den utrydningstruede fjellreven har fått sin plass i historiens største naturrestaureringsprosjekt. Fjellrevvalper har blitt avlet opp på en avlstasjon i nærheten og flere valper er satt ut rundt skytefeltarealet.

- Prosjektet er unikt og historisk, og vi henter ut svært mye kunnskap og erfaring om naturrestaurering og håndtering av forurensning, noe som vil være nyttig både for forsvarssektoren og sivilsamfunnet. Hjerkinn PRO har vakt stor interesse blant forskere, miljøvernere og politikere både i Norge og våre naboland. Det er utrolig moro og inspirerende, sier prosjektleder Martinsen.

For de av dere som undrer på hva Hjerkinn PRO står for, kan Odd-Erik Martinsen fortelle at staben valgte navnet fordi PRO både er en forkortelse for prosjekt og gir positive assosiasjoner til pro-aktivitet og pro Hjerkinn. Det er altså ingen forkortelse for problem, som

enkelte muntre sjeler har fleipet med. På Hjerkinn finnes det nemlig ingen problemer. Bare spennende utfordringer!

FREMDRIFT

Fase 1 (2006-12):

Eksplisvrydding, riving av bygg og fjerning av de store skyteanleggene.

Fase 2 (2013-20):

Denne fasen er ikke endelig fremlagt for Stortinget, men forutsettes å omfatte resterende eksplisvrydding og fjerning av vegnett til slutt.

Fra venstre: seniorprosjektleder Odd-Erik Martinsen, prosjektleder for eksplosivrydding og drift, Ole Petter Gundersen og driftsordinator Frode Nybagen.

*«Dette prosjektet er unikt og historisk, og vi henter ut utrolig mye kunnskap
og erfaring om naturrestaurering og håndtering av forurensning»*

Odd-Erik Martinsen

DEN STORE RYDDESJAUEN

Gjennom femti år med trening av soldater til det norske Forsvaret har det blitt skutt mange kuler på landets skyte- og øvingsfelt. Forsvarsbygg Skifte Eiendom har ansvaret for å rydde opp på feltene som Forsvaret ikke lenger skal bruke. Det er nesten som å lete etter nålen i høystakken.

27 skyte- og øvingsfelt skal ryddes. 70 prosent av totalarealet, på 170 km², ligger på leid grunn og skal tilbake til grunneier, mens 30 prosent av arealet ligger på Forsvarets grunn og vil bli avhendet. Dette gjelder blant annet et område på Ringerike som Direktoratet for Naturforvaltning kjøper som makeskiftegrunn i forbindelse med den omdiskuterte fredningen av Trillemarka.

Tod Faye-Schjøll er seksjonssjef med fagansvaret for miljøsidan i Skifte Eiendom. Det innbefatter blant annet ryddingen i skyte- og øvingsfeltene, en oppgave som krever en noe spesiell kompetanse.

– 13 av de 27 feltene må Forsvaret rydde for eksplosiver før Skifte Eiendom kan gjøre miljøsaneringen, forteller Faye-Schjøll. Ryddingen må gjøres av EOD-personell: Explosives Ordnance Disposal, eller blindgjengerryddere på godt norsk. Forsvaret har ansvaret for å rydde disse områdene for blind-

gjengere, mens Forsvarsbygg ved Skifte Eiendom har ansvaret for den miljømessige ryddingen.

– Heldigvis er blindgjengerfeltene på disse områdene mer avgrenset enn de er på Hjerkin. Det gjør det enklere for EOD-personellet. Men samtidig er det en utfordring at etterspørselen etter EOD er langt større enn tilbudet. Det kan ta tid før de 13 feltene er ryddet. Vi setter derfor først i gang med de 14 skyte- og øvingsfeltene som det ikke er blindgjengere i, sier Faye-Schjøll.

HEAVY METAL

Selv uten blindgjengere står utfordringene likevel i kø. Kulene, eller prosjektilene, består av tungmetaller som sink, bly, kobber og antimon. De representerer en stor forurensende faktor.

– Det ideelle feltet å rydde opp i er skoleskytebanene som er bygget opp med voller i bakkant. Her er som oftest forurensningen konsentrert i vollene og vi kan grave ut og deponere massen. Verre er det med feltskytebanene, som er bygget for å kunne trene soldatene i en situasjon som mest mulig lignet en feltsituasjon. Her var blinkene plassert på forskjellige

Marvika, Kristiansand. Foto: Matti Bernitz

27 skyte- og øvingsfelt skal ryddes

avstander, og det var gjerne blinker som kunne heves og senkes. Prosjektilene ble spredd ut over et stort område, noe som gjør kartleggingen komplisert, og krever at vi må fjerne mange kubikkmeter masse, sier Faye-Schjøll, og forteller at det har vært gjort forsøk med å solde ut prosjektiler og vaske masser. Det krever imidlertid god infrastruktur i form av vann og strøm, noe mange av de avsidesliggende skyte- og øvingsbanene i porteføljen ikke har.

- Vi har også lagt inn kostnadsposter for å legge tilbake rene masser, noe vi vil gjøre på feltskytebaner. På skoleskytebanene, som har voller, kan vi ofte bare planere ut og revegetere. Disse områdene skal jo ikke tilbake til så uberørt natur som Hjerkin, som skal bli en del av en nasjonalpark. Vår målsetting er å få skyte- og øvingsfeltene tilbake til LNF-

status, altså landbruk-, natur- og friluftsbelt. Vi gjør mest mulig for at feltene skal se bra ut. Men litt overlater vi til Vår Herre, smiler Faye-Schjøll, og legger til at den virkelig store utfordringen er tungmetallforurensning i myr. Mange feltskytebaner ble anlagt i flat eller svakt skrånende myr, både fordi myr ikke var verdifull mark, den var myk, ga ingen rikosjetter, og man kunne bruke sporlyssammunisjon uten risiko for lyn og gressbrann.

27 FELT,

totalt 170 km²
skal ryddes

- Minst 30 000 m³ sterkt forurenset masse skal håndteres
- Ca. 150 delområder på ca. 120 baner skal miljøsaneres
- Minst ett felt i 15 av 19 fylker
- Samlet gjenværende inntektspotensial for forsvarssektoren er minimalt

FAKTA

Kartoversikt som viser
lokalisering av felt
som skal ryddes.

NORGE SKAL FINNE SVARET I NORDISK MILJØSAMARBEID

- Det finnes ingen erfaring med sanering av tungmetaller fra forurenset myr. Vi har vært i kontakt med de nordiske landene og Canada, som har mye av den samme naturtypen som Norge, men det er ingen som har prøvd noe lignende, forteller Faye-Schjøll.

- Problemet er at tungmetallene lett binder seg til humusen som myr slipper ut, noe som gjør at det kan bli utlekking av tungmetaller til vassdrag. Begynner man å grave i myren kan utlekkingen forsterkes.

- Vi kan heller ikke levere myrmasser til deponier fordi den inneholder store mengder organisk materiale som gir gassdannelser ved deponering. Vi må derfor forske på hva vi skal gjøre, sier Faye-Schjøll.

Han kan også fortelle at de var i kontakt med Forsvarsbyggs nordiske søsterorganisasjoner på et seminar om dette temaet i fjor, hvor ingen hadde noen løsninger. De ble derfor enig om at Norge skal jobbe videre med saneringen av tungmetaller, mens svenskene skal jobbe mer med temaet blindgjengerridding.

- Så deler vi kompetansen etterpå, forteller han.

- Forsvarsbygg setter nå i gang et forskning- og utviklingsprosjekt sammen med Forsvarets Forskningsinstitutt. Vi skal se på tiltak for å håndtere forurenset myr på stedet, for eksempel om vi kan binde tungmetallene, eller erosjonsforbedrende tiltak som vil hindre utlekking. Videre skal vi vurdere en metode for å grave opp og avvanne massene, solde ut prosjektilene og muligens forbrenne det, uten at dette forurenser mer ved utslipp eller som følge av høyt energiforbruk eller CO₂-utslipp, sier Faye-Schjøll.

Foto: Ludvig Killinberg

13 av totalt 27 skyte- og øvingsfelt må ryddes for eksplosiver.

BEVEREN BØRRE

Forsvarsbygg har også ansvar for å ivareta det biologiske mangfoldet på skyte- og øvingsfeltene som skal ryddes. Det jobbes derfor tett med fylkesmennenes miljøvernavdelinger og Direktoratet for naturforvaltning for å sikre at det ikke gjøres noe som skader de naturtypene som finnes. Det gjelder ikke bare trær og planteliv, men også i høyeste grad dyrelivet. Faye-Schjøll kan fortelle om en beverbestand som skapte hodebry da de tjuvstartet arbeidet med rydding av Gimlemoen på grunn av en påbegynt utlekking. Beverbestanden demmet opp deler av området som skulle ryddes. I og med at området på sikt er tiltenkt å bli et enda bedre nærfriluftsområde for Kristiansand by, måtte det finnes en balanse mellom behovet for å rydde opp og beverens

tilstedeværelse. Det ble en lykkelig slutt, Forsvarsbygg fikk ut de forurensede massene og beveren, som fikk navnet Børre, har fortsatt demningen sin.

EN PRIS VERD Å BETALE

Det koster å rydde opp. Hele 103,6 millioner kroner for de 14 skyte- og øvingsfeltene som skal være ryddet i løpet av 2012. I tillegg kommer en tilsvarende sum, eller mer som følge av prisstigning, for de 13 feltene som skal miljøsaneres når blindgjengerne er borte. Er det en pris verd å betale?

– Jeg synes det er viktigere å snakke om hva allmennheten får tilbake i form av miljøgevinst og av tilgang til nye friområder, enn om hva dette koster i kroner og øre. Store deler av områdene vi rydder har jo vært åpne for allmennheten en stund, med unntak av de

avsperrede områdene med eksplosiver. Det er miljøgevinsten som nå er det viktigste. Vi tar hånd om ikke ubetydelige forurensninger i form av tungmetaller som på sikt kan medføre betydelig utlekking. I dag er det liten utlekking, men går vi mot et mildere og fuktigere klima kan det skje ting som vi ikke har oversikt over. Det er også slik at en del av feltene skriver seg tilbake til femtallet og mange har ligget brakk de siste 10-15 årene. Det kan være gjort ting vi ikke ser spor av i dag. Derfor er vi åpne for at det kan dukke opp uforutsette ting underveis når vi går i gang med prosjektene, selv om vi har gjort grundig forarbeid, konkluderer Faye-Schjøll.

.....
Det koster å rydde opp i gamle forsvarssynder.

Hele 103,6 millioner kroner for de 14 skyte- og øvingsfeltene som skal være ryddet innen **2012.**

SLIK

Forsvarsbygg fikk et oppdrag i 2003. Hvordan løser de det?

Moss Lufthavn Rygge, 25. februar 2009:
Vi har invitert administrerende direktør Frode Sjursen og styreleder Åge Danielsen til en samtale om resultater. Hva har man oppnådd? Hva var viktig? Hva tenker de om fremtiden til Norges største eiendomsforvalter?

Hva er et godt resultat for Forsvarsbygg?
 – At Forsvaret i 2008 har 530 millioner kroner lavere husleie enn de ville hatt med likt eiendomsareal og driftsstruktur som i 2003, sier Sjursen. Han forteller at 310 millioner kroner av denne besparelsen kommer fra utrangering av eiendom, og som en effekt av at Forsvaret nå har drøyt 2 millioner kvadratmeter mindre eiendomsmasse enn i 2003. Ytterligere 220 millioner kroner kommer fra Forsvarsbyggs egen effektiviseringsprosess på løpende drift og forvaltning. I tillegg har vi effektivisert renhold med 110 millioner kroner,

sier Sjursen med stolthet.

– Skifte Eiendom har bidratt med 2,2 milliarder kroner i netto inntekter fra eiendomsalg, penger som har gått direkte inn i forsvarsbudsjettet.

– Dette har vært superviktig. Alle disse pengene har jo gått tilbake til Forsvaret, og dermed vært med og finansiert den store omstillingen de har vært gjennom i denne perioden, sier Sjursen.

Dere har vært en nøkkelbrikke i Forsvarets omstillingsprosess?

– Ja, én av dem. Stortinget satte som krav at vi skulle oppnå 30 prosent effektivisering innen utgangen av 2008. Det kravet innfridde vi allerede i 2007. Og så har vi hatt en ytterligere forbedring i 2008 med fem prosent, forteller Sjursen videre.

– For at Forsvaret skulle kunne gjennomføre sin omstillingsprosess har riktige eiendommer, bygg og anlegg vært et av suksesskriteriene.

Forsvarsbygg har i denne perioden planlagt, iverksatt og ferdigstilt en rekke kostnads-effektive, fleksible bygg og anlegg som stilles til disposisjon for Forsvaret. Forsvarsbygg er opptatt av helhetlige planer og gode leveranser til avtalt tid, pris og kvalitet.

Ser dere noen resultater som har kommet omverden til gode, ikke bare Forsvaret?

– Forsvarsbygg ved Nasjonale Festningsverk har jo fått ansvar for forvaltningen av våre 14 nasjonale festningsverk. Vi skal skape nytt liv på festningene og har tatt besøkstallene fra 700 000 i 2002 til 2,1 millioner i fjor. Dette er ett eksempel på de samfunnsresultater vi bidrar med, sier Sjursen.

Danielsen trekker også frem det store arbeidet som er lagt ned i å tilbakeføre naturperler til allmennheten.

– Det er spennende å se dette i et historisk perspektiv. For at vi skulle være et selvstendig og fritt land, la Forsvaret beslag på mange av

A photograph of two men in suits walking on a balcony of a modern building. The building has a dark, metallic facade with large windows. The sky is a clear, pale blue. The men are in the lower third of the frame, walking from left to right. The balcony has a dark metal railing. The overall tone of the image is professional and modern.

de ypperste og vakreste stedene i landet. Nå som forsvarsutfordringene er helt andre, kan disse tilbakeføres til folket. Det er flott!

- Det er også grunn til å nevne at Forsvarsbygg er en vesentlig bidragsyter til arbeidsplasser både lokalt og regionalt gjennom våre prosjekter, som gir oppdrag til entreprenører og leverandører. Forsvarsbygg har i denne perioden investert for omkring 2 milliarder kroner årlig. Dette har gitt positive ringvirkninger i mange lokalsamfunn.

NORGES STØRSTE EIENDOMSREFORM

Nå har forsvarssektoren hatt sin egen profesjonelle eiendomsaktør i åtte år. Hvorfor tok man et slikt grep om eiendomsforvaltningen i forsvarssektoren?

- For å få full oversikt over alle Forsvarets kostnader knyttet til eiendom, bygg og anlegg, og gjennom dette få bedre styring på denne viktige innsatsfaktoren, sier Sjursen før Danielsen skyter inn:

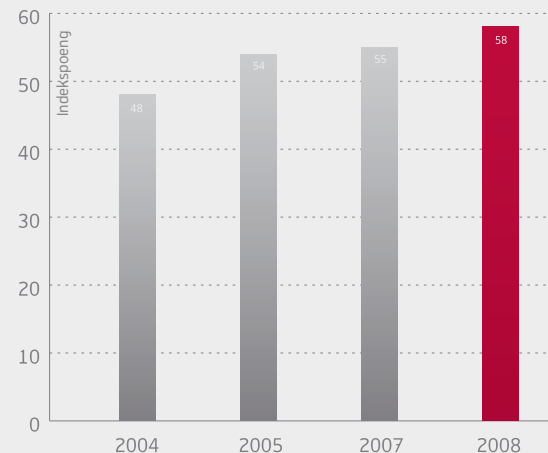
- Omstillingen i Forsvaret har jo pågått helt siden den kalde krigen ble definert til å være slutt, med svært varierende suksess. Det tradisjonelle invasjonforsvaret krevde et svært høyt antall lokaliseringer.

- En del av effektiviseringen har vært å fjerne mange av disse. Det krevde en effektiv organisasjon, som kunne stå på egne ben med eget ansvar og egne vurderinger, uten å være bundet opp av alle de hensyn som Forsvaret selv måtte tatt. Det var et avgjørende virkemiddel å skille ansvaret for

Overføring til Forsvarsdepartementet i perioden 2005-2008

Kontantmessig resultat (tall i kr 1000):	2008	2007	2006	2005	Totalt
Salg av eiendom	181 980	436 588	433 414	405 804	1 457 786
Driftsresultat	447 304	541 338	526 180	719 301	2 234 123
Driftsresultat til Forsvarsdepartementet	511 000	390 000	501 000	489 000	1 891 000
Til reguleringsfond:	-63 696	151 338	25 180	230 301	343 123

Forsvarsbyggs kundetilfredshet 2004-2008 (+10 indekspoeng på 4 år)

oppdrag og gjennomføring i ulike organisasjoner, og å være mer presis på hva slags oppdrag de forskjellige aktørene skulle ha, sier Danielsen. Det er dette som har vært nøkkelen til resultater. Tøffe politiske beslutninger kunne bli gjennomført på en ryddig og ordentlig måte.

Sjursen er dessuten opptatt av konsekvensene av at Forsvarsbygg har vært etablert med et eget styre og påfølgende krav om å levere regnskap i tråd med god regnskapskikk. Forsvaret har, som tidligere nevnt, fått full oversikt over alle kostnader relatert til eiendom, og Forsvarsbygg har kunnet sette inn de rette tiltakene, og levere.

MISFORNØYD LEIETAKER?

Howdan tror dere det har vært for Forsvaret å gå fra å være eier til å være leietaker?

– Det har de nok slitt litt med. I begynnelsen var holdningen at nå måtte de leie sine egne bygg. Og det var kanskje uvant å få en oversikt over hva kostnadene virkelig var. Alt var bedre før,

sier nok noen, men det er jeg ikke så sikker på. Nå har vi en skikkelig oversikt og kan styre virksomheten mye, mye bedre enn når alt lå i den samme sekken, sier Sjursen.

Howdan har det vært for Forsvarsbygg å skulle orientere seg mot kunden?

– Det går bedre og bedre. Men det er klart – vi er snytt ut av nesa på den militære organisasjonen. Mange av våre ansatte kommer fra kundesiden, og dette var en virkelig utfordring i starten. Folk satt i de samme kontorene, de delte den samme kaffen og ofte den samme misnøyen. Men etter hvert som tiden har gått, med våre servicekampanjer og det sterke lederfokus på service og gode leveranser, har disse holdningene endret seg, og vi har hatt en kraftig økning på kundemålingene våre de siste fire årene, forteller Sjursen.

How viktig er kundetilfredsheten, egentlig? Har man ikke de kundene man har til odell og eie, uansett?

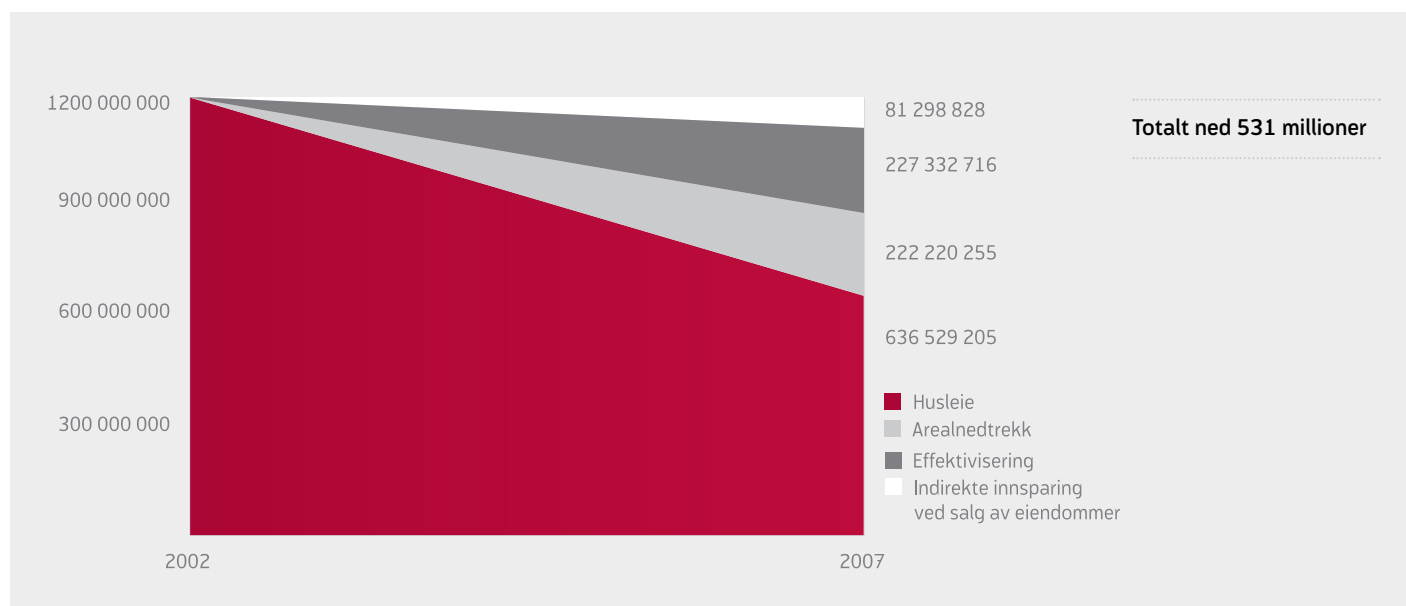
– Det er avgjørende for oss å ha fornøyde kunder, og å vite hva de mener om oss. Spesielt når man er i en monopolsituasjon, er det viktig å vite hva kundene synes. Tilbakemeldinger fra kundene gjør det mulig for oss å korrigere kursen hvis den er feil, sier Sjursen. Vi legger betydelige ressurser inn i å analysere kundemålingene, og i å utarbeide konkrete handlingsplaner for å forbedre oss ytterligere.

NÅ HAR KUNDEN ALLTID RETT

Dere har økt kundetilfredsheten med 10 poeng på fire år. Hva skjedd for fire år siden som satte i gang disse resultatene?

– Vi har helt siden starten prøvd å bygge lojalitet til en ny organisasjon. Det har vært varierende forståelse for dette arbeidet, og det har også vært håndtert i varierende grad av ledelsen i Forsvarsbygg, sier Danielsen.

– Men de siste fire årene har det vært fokusert veldig sterkt på kunden, samtidig som avstanden til den gamle strukturen har blitt større, og man har

kunnet bygge egen organisasjonskultur. Dette tar tid, sier Danielsen, som ser kundefokuset som en forutsetning for å sikre Forsvarsbyggs fremtid.

– Forsvarsbygg har heller ikke bare Forsvaret som kunde. For alltid å kunne tilby Forsvaret nødvendig kompetanse, må vi sikre at kompetansen blir benyttet for å holdes oppdatert. Det gjør vi gjennom også å tilby tjenester til kunder utenfor Forsvaret. Slik er Forsvarsbygg alltid beredt til å yte service og tjenester til hovedkunden uavhengig av hvilken form eller størrelse Forsvaret til enhver tid har. Forsvarsbygg driver støttevirksomhet - vi er en servicevirksomhet. Hvis vi ikke lærer oss å yte stadig bedre service er det ikke liv laga. Da vil det alltid være noen andre som kan levere bedre enn oss, sier Danielsen.

DE SMARTE BYGGER SMARTERE
Men i tillegg skal dere effektivisere. Er det et grensesnitt hvor Forsvarsbygg ikke lenger klarer å kombinere effektivisering med forbedret kundetilfredshet?

– De tunge takene har vi lagt bak oss. I en tid fremover er det hverdagsrasjonalisering som er tingen. De små forbedringene som over tid gir store utslag. Et nytt paradigmeskifte tror jeg vil komme med innføringen av det vi kaller buildingSMART – digitalisering av hele byggeprosessen fra tidligfase til bygging og senere drift og avhending, sier Sjursen. Forsvarsbygg er i gang med implementeringen og bruken av buildingSMART i flere prosjekter, og ønsker å være en pådriver i bransjen slik at bruken av det digitale verktøyet blir relevant i både bygging og drift av eiendom.

– Det er egentlig en revolusjon for en eiendomsbransje som i de siste årene har hatt en svært betenkelig utvikling med negativ produktivitet utvikling, til tross for meget gode tider, mener Sjursen.

– Det er et vannskille for eiendoms-, bygge- og anleggsbransjen i Norge, Forsvarsbygg, Statsbygg og andre toneangivende byggherrer har stilt seg bak, og kommer til å legge inn all vår

tyngde for å gjennomføre. Vi har veldig stor tro på at buildingSMART kan øke effektiviteten vesentlig i bransjen, og i løpet av de neste tre til fem år vil vi se store utslag, også i form av lavere kostnader for oss. Både i bygging og på drift. Noe som igjen kommer våre kunder til gode.

Sjursen peker igjen på at det har blitt lagt ned store ressurser på å kundeorientere organisasjonen, på organisasjons- og lederutvikling og på å få alle til å dra i den retningen Forsvarsbygg mener fremtiden ligger.

Er det noen andre selskaper dere sjeler til, eller har som forbilder når det gjelder organisasjonsutvikling?

– Nei, ikke som forbilder. Men vår strategiske retning er å bevege oss mot eiendomsbransjen gjennom erfaringsutveksling, alliansebygging og samarbeid som viktige verktøy. Vi skal drive benchmarking, og vi har et tett samarbeid med Statsbygg på en rekke områder, samt med vår svenske søsterorganisasjon Fortifikationsverket. Vi deltar i et

faglig nettverk og deler kompetanse med de andre nordiske forsvarsbyggerne i Sverige, Finland og Danmark. Vi «stjeler» så godt vi kan fra hverandre, forteller Sjursen.

NORGES BREDESTE

Som eiendomsaktør har dere en unik bredde i tilbudet deres. Vil dere fortsatt ta dere råd til å tilby alle tjenester i tiden fremover?

– Vi er involvert i hele verdikjeden innen eiendom, fra planlegging til bygg og drift til avhendig og det å skape nytt liv på militærhistorisk grunn. Det er en styrke når vi har kunder som er spredt over hele landet, og med mange behov. Vi kommer til å ha denne bredden så lenge vi er konkurransedyktige, sier Sjursen.

Forsvarsbygg må bevise sin dyktighet, blant annet gjennom sammenligning med andre. Sjursen er også overbevist om at Forsvaret etter hvert kommer til å få økt valgfrihet når det gjelder kjøp av tjenester. Da må Forsvarsbygg evne å konkurrere med de beste. Samtidig er Danielsen er opptatt av at Forsvarsbygg beholder sin kompetanse, og ser flere måter å gjøre det på:

– Forsvaret er en organisasjon som krever innsikt i flere sikkerhetsfaglige områder. Det krever forskningsinnsats, at man er oppdatert og at kunnskapene er på plass. For å ha et effektivt forsvar trenger man også støttefunksjoner som kan levere det de trenger innen sikring, miljøforvaltning, bygg og lignende. Vi kan ikke kvitte oss med denne kompetansen, sier Danielsen.

– Så lenge vi har dagens forsvarskonsept, er det riktig for Forsvarsbygg å tilby tjenestene. Men for å ha råd til å opprettholde tilbudet skal vi søke sammen med andre aktører i Norden, som deler de samme utfordringene. Svenskene har jo for eksempel hatt en kraftig nedtrapping i sitt forsvar. Å kunne dele kompetansen og spesialisere seg på tvers av landene er en strategi for å kunne yte tjenester, selv om Forsvaret skulle skjære ned, sier Danielsen.

UTSIKT FRA TÅRNET

Hvis vi hever blikket litt: Hva slags organisasjon er Forsvarsbygg om fem år? Hvilke sektorer er naturlige for Forsvarsbygg å bevege seg inn på?

– Dagens tjenester vil utvikles videre med nye kunder, først og fremst innen

offentlig sektor. Vi vil søke å styrke oss ytterligere, på for eksempel avhendig av eiendom og sikkerhetsforvaltning. Det kan være at noen områder blir så store at vi må vurdere hvordan de skal organiseres, men dette er spørsmål som verken ledelsen eller eierskapet i Forsvarsbygg har tenkt ferdig, og som vil bli tema de neste årene, sier styrelederen.

– Gjennom å forvalte de nasjonale festningsverkene har vi landets beste ekspertise innen kulturminnevern ved siden av Riksantikvaren, og vi ser økende etterspørsel etter slike tjenester i det offentlige for øvrig. Dersom det er ønskelig fra politisk hold kan vi også bruke byggkompetansen vår på både byggherresiden og på drift og forvaltning av offentlig eiendom, legger administrerende direktør til.

Dere vil ikke gå inn i privat sektor?

– I første omgang fokuserer vi på offentlig virksomhet, sier Danielsen.

– Dette er i stor grad et politisk spørsmål.

– I USA for eksempel, kjøpes mange av disse tjenestene utenfor forsvarsorganisasjonen. Når Forsvarsbygg er flinke nok, er det ikke noe i veien for å gå videre ut og tilby disse tjenestene.

«Man gjorde et eksperiment, utfordret en monolittisk forsvarsorganisasjon og skilte ut det som hadde med bygg og eiendomssalg å gjøre – uten tvil en suksess!»

Åge Danielsen

Men det er et politisk valg som vi er veldig avslappet til, sier han.

– Dagens tette tilknytning til Forsvaret er en klar styrke, sier Sjørnsen. Det gir en veldig solid basis for hele virksomheten. Om fem år vil Forsvaret fortsatt være vår overlegent største kunde, som vi skal betjene minst like godt som vi gjør i dag. Men på den annen side sikrer vår søken mot nye kunder og allianser med andre offentlige eiendomsorganisasjoner at vi blir en mer profesjonalisert eiendomsaktør.

– Vi blir selv mer kundeorienterte og effektive, sier Sjørnsen.

STOLTHET

Hvis dere skal nevne én ting dere er spesielt stolt av fra de siste årene?

– Det er profesjonaliseringen, at vi mer og mer blir en eiendomsaktør og ikke bare en forsvarsaktør. Det er bra for Forsvarsbygg og det er bra for Forsvaret. Gjennom å ha ørene mot togskinnene i bransjen både lærer vi og vi blir mer effektive. Dessuten er vi med på å spre ringer i vannet i offentlige eiendomssektor på en veldig positiv måte, sier Sjørnsen.

Hva slags resultater skal Forsvarsbygg skape fremover?

– Vi kommer ikke unna miljøutfordringene i disse dager, og vi jobber nå med å sette oss nye mål på miljøsidene for virkelig å ha noe å strekke oss etter, forteller Sjørnsen.

Åge Danielsen peker også på hvordan Forsvarets oppgaver stadig forandres og justeres. Forsvarsbygg er en del av det store forsvarsapparatet og må følge de politiske og internasjonale strømningene.

– Etter mitt skjønn gjør det arbeidet meningsfylt å drive denne konstante omstillingen. Vi kan ikke melde oss ut av den, sier han, og peker på at Forsvarsbygg er blitt en meget oppegående organisasjon med stolte ansatte, som det er lett å dyrke videre og spise.

Resultatene er lagt på bordet, slik de ble skapt.

– I dag har vi skuet bakover, tatt noen øyeblikksbilder og lagt en del fremtidsvyer, oppsummerer Danielsen.

Sjørnsen er aller mest opptatt av det som ligger i fremtiden.

– Vi har mye å gjøre, for å si det sånn. Det er slik man får store ting til å skje.

STYRETS ÅRSBERETNING FOR 2008

2008 markerer slutten på en langtidsplanperiode der Forsvarsbyggs mål i det vesentligste er nådd, både for perioden og for 2008. Hele organisasjonen har arbeidet målrettet og godt. En rekke forbedringsprosesser har resultert i økt effektivitet, lavere kostnader for Forsvaret og høyere kundetilfredshet. Også medarbeidertilfredsheten har økt i perioden.

VIRKSOMHETEN

Forsvarsbygg ble etablert i 2002 som et forvaltningsorgan underlagt Forsvarsdepartementet, organisert som egen virksomhet med eget styre, vedtekter, nettobudsjettering av driften og med tilhørende reguleringsfond. Forsvarsbygg drives etter tilnærmet forretningsmessige prinsipper og fungerer, innen de gitte rammebetingelser, som en komplett og profesjonell eiendomsvirksomhet med Forsvaret som hovedkunde. Hovedkontoret er i Oslo og virksomheten er spredt til steder der Forsvaret har virksomhet som krever eiendom, bygg eller anlegg – også i utlandet.

UTVIKLING OG MÅLOPPNÅELSE

Gjennom hele planperioden har Forsvarsbygg kontinuerlig tilpasset virksomheten til så vel eierens som kundens forventninger. Organisasjonen har nådd de strategiske mål som er satt for planperioden og tilfredsstillende dermed også de langt fleste målkrav som eieren har satt for 2008.

Investeringsaktiviteten i 2008 utgjorde et samlet produksjonsvolum på 2,3 mrd kr til bygg og anlegg. Et stort prosjekt som er avsluttet i 2008, er tørrdokken på Haakonsværn med en budsjettkostnad på 395 mill. kr. Hangar for redningshelikoptre i Bodø og kjøreløyper langs den russiske grensen er andre viktige prosjekter. Utbyggingen av campen i Meymaneh i Afghanistan føres videre.

Eieren har stilt tydelige effektiviserings-

krav for Forsvarsbyggs virksomhet. Kravene var på 20 % for perioden 2005-06 og på 10 % for perioden 2007-08. Forsvarsbygg innfridde disse kravene løpet av 2007. I 2008 gjennomførte virksomheten en ytterligere effektivisering utover det oppsatte årskravet på rundt 5 %. I beregningene er lagt til grunn lavere lønns- og prisstigning enn den som er reell i bygge- og renholds- virksomhet. Faktisk effektiviseringsgevinst er derfor i virkeligheten høyere enn angitt. Forsvarsbygg er en aktiv tilrettelegger for redusert arealbruk i Forsvaret. Forsvarets arealreduksjon sammen med Forsvarsbyggs egen effektivisering, har gitt Forsvaret en besparelse i planperioden på over 530 mill. kr i årlig husleie. I tillegg har Forsvaret fått senket renholdsutgiftene med 110 mill. kr pr år.

En målbevisst satsing på å forbedre servicenivå og kundediolog gir utslag i stadig økt kundetilfredshet. Kundemålingene viser en økning i tilfredsheten på 10 indekspoeng i løpet av de fire siste årene. En framgang på 3 indekspoeng for 2008, samsvarer med eierkravet for året. Kundene er i økende grad tilfreds med Forsvarsbyggs service og leveranser, men uttrykker misnøye med byggenes beskaffenhet og innelima.

Forsvarsbygg arbeider for å ivareta de verdier som ligger i forsvarssektorens eiendommer, bygg og anlegg, blant annet gjennom vedlikehold som innsatsfaktor for å unngå verdiforringelse. Det er gjennomført tilstandsanalyser for alle bygg og anlegg i

Forsvarsbyggs portefølje. Det er beregnet et vedlikeholdsetterslep på 4,5 – 5 mrd kr. Av disse utgjør etterslep på festningsverkene rundt 2 mrd kr.

I 2008 brukte Forsvarsbygg ca 18 mill. kr på forsknings- og utviklingsaktiviteter (FoU). I alt var 12 årsverk engasjert i ulike FoU-prosjekter, vesentlig innenfor fagområdene beskyttelse og sikring og miljø. FoU-innsatsen er avgjørende for å opprettholde og utvikle Forsvarsbyggs forsvarsspesifikke spisskompetanse, samt for å sikre en robust og fremtidsrettet bygningsmasse for Forsvaret.

Forsvarsbygg har hatt en stor avhendingsaktivitet knyttet til tidligere forsvarseiendommer gjennom hele fireårsperioden. Avhendingsobjektene endrer karakter og krever nå gjennomgående mer miljøopp-rydding og tilrettelegging for sivil bruk, og er dermed mer kostnadskrevende enn tidligere. Nettoresultatet for salg av eiendom ble derfor langt lavere enn i 2007, men likevel over budsjett.

De 14 nasjonale festningsverkene har økende popularitet med rundt 2 millioner besøkende og 940 ulike arrangementer i 2008. Tilstandsanalysen utført i 2008 viser et stort vedlikeholdsmessig etterslep på festningsmurer og -bygg. Deler av disse vurderes å være i så kritisk forfatning at de krever stor aktsomhet og sikker tilgang på vedlikeholdsmidler de nærmeste årene for ivareta sikker ferdsel på festningsområdene, og for å unngå at uerstattelige kultur-

minner går tapt. Forsvarsbygg vil arbeide for å nå det statlige målet om tilfredsstillende tilstandsgrad innen år 2020.

Forsvarsbyggs oppdrag for kunder utenom forsvarssektoren fortsatte i 2008 med en omsetning på 9,6 mill. kr. Det er særlig kompetanse innen beskyttelse og sikring, avhending og kulturminneforvaltning som er etterspurt av andre offentlige aktører. Gjennom oppdrag utenfor forsvarssektoren beholder Forsvarsbygg nødvendig kompetanse som sikrer gode leveranser til hovedkunden.

Det ble i 2008 gjennomført to evalueringer for deler av Forsvarsbyggs virksomhet, avhendingsfunksjonen og forvaltningen av de nasjonale festningsverkene. Forsvarsbygg ved Skifte Eiendom vurderes å ha god kontroll og styring på avhendingsprosessene, men sluttrapporten inneholder flere forslag til forbedringstiltak. Rapporten

vedrørende Forsvarsbygg ved Nasjonale festningsverk konkluderer med at organisasjonen når sine mål innenfor flere områder, men mange forbedringsmuligheter trekkes også fram. Forsvarsbygg vil arbeide videre med forslagene til forbedring.

Forsvarsbygg som organisasjonen fungerer godt og enhetlig. Risikostyring, som benyttes aktivt, vurderer risikofaktorer og setter i verk nødvendige risikoreduserende og avbøtende tiltak. Virksomheten har god økonomistyring og leverer regnskapsmessige resultater godt i henhold til målene. Riksrevisjonen hadde i revisjonsbrevet for 2007 ingen vesentlige merknader til regnskapet, men påpekte 2 vesentlige brudd på lov og forskrift om offentlige anskaffelser i regnskapsunderlaget. Tiltak er iverksatt for å sikre at lov og forskrift oppfylles.

Det er styrets vurdering at Forsvarsbyggs

ledelse og ansatte over tid har gjennomført betydelige forbedringer, og gjennom målbevisst arbeid nådd Forsvarsdepartementets vesentligste resultatkrav og forbedret konkurransedyktigheten ytterligere.

RESULTATREGNSKAPET

Forsvarsbygg avlegger internregnskap i samsvar med regnskapslovens bestemmelser. I tillegg rapporteres et samlet kontantregnskap til statsregnskapet.

Forsvarsbygg fikk et ordinært resultat på 127,7 mill. kr mot et budsjett på 32,4 mill. kr. I 2007 var resultatet 206,9 mill. kr. Etter avklaring med Finansdepartementet er kun betalbare pensjoner regnskapsført i driftsregnskapet for 2008. Avsetninger til aktuarberegnete pensjonskostnader er tilbakeført.

DISPONERING AV RESULTAT – OVERFØRING TIL EIER

Kontantmessig resultat fra salg av eiendommer og kapitalelementet i husleien skal i henhold til krav (i parentes) i iverksettelsesbrev overføres eieren:

Driftsresultat (inkl tilskudd fra reguleringsfondet):	kr 511,0 mill (511,0)
Resultat salg av eiendommer	kr 182,0 mill (152,0)
Overføres eier	kr 693,0 mill (663,0)

KONTANTREGNSKAPET

KAP	POST	TILDELT/KRAV	RESULTAT	AVVIK
1710	Post 24, Driftsresultat	511 000 000	511 000 000	0
1710	Post 46, Ekstraordinært vedlikehold	66 000 000	12 099 000	-55 901 000
1710	Post 47, Nybygg/nyanlegg	2 201 063 000	1 741 524 000	-459 529 000
4710	Post 47, Salg av eiendom	-152 000 000	-181 980 000	29 980 000

Forsvarsbygg oppnådde et tilfredsstillende årsresultat. Resultatet på post 24 er i henhold til plan etter at reguleringsfondet er redusert med 63,7 mill. kr. Grunnet fortsatt stramt leverandørmarked, må betydelige investeringsmidler (post 47) overføres til 2009. Inntektskravet for salg av eiendommer, opprinnelig 152 mill kr, er oppfylt med god margin.

PERSONELL, LIKESTILLING OG ARBEIDSFORHOLD

Pr. 01.01.2008 ble det utført 1279 årsverk i Forsvarsbygg. Bemanningen er økt til 1331 årsverk ved slutten av året. Det alt vesentligste av endringen skyldes tilpasning av bemanningen til økt volum på leveransene til Forsvaret. Antall ansatte ved årets slutt var 1504. Kvinneandelen i Forsvarsbygg er 46 %, i konsernledelsen 27 % og i styret 44 %. Andelen i ledelsen har vært stabil i 2008, mens det har vært en økning av kvinner i tyngre saksbehandlerstillinger. Moderat kjønnskvotering praktiseres ved tilsetninger i stillinger med vesentlig overrepresentasjon av det ene kjønn. Forsvarsbygg ble en Inkluderende arbeidslivsbedrift (IA-bedrift) i 2004. Sykefraværet i 2008 lå ganske konstant på 6,0 %. Det er i 2008 rapportert 29 tilfeller (herav 16 på egne ansatte) av yrkesrelaterte skader som medfører minst én dags sykemelding og 23 nestenulykker. Endringene i forhold til tidligere år skyldes forbedrede rapporteringsrutiner. Etisk råd ble etablert i 2007 og har med bakgrunn i Forsvarsbyggs verdier og etiske retningslinjer bidratt til å sikre høy etisk bevissthet i organisasjonen.

HELSE, MILJØ OG SIKKERHET.

MILJØLEDELSE

Forsvarsbyggs HMS- og miljøledelsessystem er videreutviklet i 2008. Revidert miljø-

politikk og nye hovedmål på miljøområdet har vært utgangspunktet for etablering av ny miljøhandlingsplan for Forsvarsbygg for perioden 2008 – 2010. Ved slutten av året er arbeidet med miljøledelse evaluert, og forbedringstiltak er identifisert og iverksatt. Forsvarsbyggs egen virksomhet medfører begrenset fare for forurensning av miljøfarlige stoffer. På eiendommene som forvaltes, drives det imidlertid virksomhet som medfører fare for forurensning av det ytre miljø. Fra tidligere tiders militære virksomhet eksisterer det betydelige mengder forurensning. Forsvarsbygg samarbeider tett med forurensningsmyndighetene for å sikre en effektiv og miljømessig god håndtering av disse miljøutfordringene. Dette gjelder også eiendommer som skal avhendes.

UTSIKTENE FOR 2009 OG FRAMOVER

Styret vil sørge for at Forsvarsbygg bidrar aktivt i arbeidet med gjennomføring av Forsvarets langtidsplan 2009-2012. Styret vil fortsette utviklingen av Forsvarsbygg med ytterligere effektivisering og forbedring av tjenesteproduksjonen. Gjennom å være en serviceorientert eiendomsaktør som tilpasser seg kundens behov og etterspørsel, vil Forsvarsbygg fortsatt forbedre kundetilfredsheten. Styret vil arbeide for å etablere en fullt ut kostnadsdekkende husleie og vil søke å få tilpasset styrets fullmakter til

det ansvaret styret har for verdibevarende fornyelse og vedlikehold av eiendomsmassen. At det blir avsatt tilstrekkelige midler til vedlikehold og fornyelse, vil være et av styrets hovedfokusområder også i tiden fremover. Spesielt interessant i 2009 blir samarbeidet med Fortifikationsverket i Sverige med tanke på en ytterligere høyning av kompetansen, spesielt innen beskyttelse og sikring, og for å kunne sikre seg oppdrag i utenlandske markeder. Styret vil i 2009 styrke samarbeidet med andre offentlige avhendingsmyndigheter for å sikre tilstrekkelig aktivitet til at kompetansen i avhendingsfunksjonen opprettholdes.

Styret vil utnytte den lavere aktiviteten i arbeidsmarkedet til å videreutvikle Forsvarsbygg som stor og allsidig eiendomsaktør og som arbeidsplass for medarbeidere med høy kompetanse og innsatsvilje. Mulighetene for en heving av vedlikeholds nivået vil bli utnyttet. Styret vil fortsette å utvide tjenestesalget til andre offentlige virksomheter og innenfor flere produkt- og tjenestesområder.

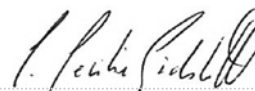
Oslo, 18. februar 2009

Åge Danielsen (styreleder)

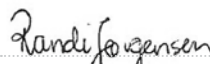
Inge Nidar Dolve (sign)

Cecilie Eidslott

Bente Hagem

Randi Jørgensen

Alf Kaspersen

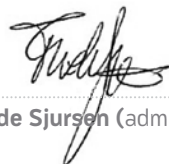
Svein Erik Lysgaard

Odd Richardsen

Mari Skjærstad

Frode Sjursen (administrerende direktør)

RESULTATREGNSKAP

(tall i 1.000)

	2008	2007
noter DRIFTSINNEKTER OG DRIFTSKOSTNADER		
Leieinntekter	1 509 628	1 495 226
Inntekter driftsavtaler, renhold og vertskapstjenester	1 221 451	1 125 585
Inntekter fra investeringsprosjekter	2 269 458	1 990 676
Kapitalinnskudd investeringsprosjekter	-1 930 172	-1 866 647
Salgsinntekt anleggsmidler	379 610	479 259
Inntekter fra bevilgninger	203 984	179 625
Honorarinntekter mv	64 675	199 639
1, 2 Sum driftsinntekter	3 718 634	3 603 363
Vare- og tjenestekjøp	1 335 749	1 404 461
Leiekostnader innleide bygg	194 729	172 779
Energikostnader	539 836	498 132
3 Lønnskostnader	671 949	534 089
4 Av- og nedskrivninger	660 426	636 442
Andre driftskostnader	188 275	150 952
1, 2 Sum driftskostnader	3 590 964	3 396 856
DRIFTSRESULTAT	127 670	206 507
FINANSINNEKTER OG FINANSKOSTNADER		
Renteinntekt	905	558
Annen finanskostnad	-834	-168
NETTO FINANSRESULTAT	71	390
ÅRSRESULTAT	127 741	206 898
OVERFØRINGER		
9 Overført (fra) til reguleringsfond	-63 696	151 338
9 Overført til annen opptjent egenkapital	191 437	55 560
SUM OVERFØRINGER	127 741	206 898

BALANSE

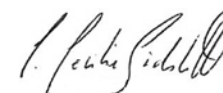
per 31. Desember (tall i 1.000)

noter	EIENDELER	2008	2007
4	Tomter	2 357 825	2 518 936
4	Bygg, anlegg og infrastruktur	19 879 674	18 250 054
4	Stridsanlegg	816 115	1 207 824
4	NATO-anlegg	6 130 927	6 421 818
5	Anlegg under utførelse nasjonale	2 061 102	2 584 493
5	Anlegg under utførelse NATO	432 742	296 895
4	Eiendeler, utstyr og inventar	41 970	51 647
6	Fordring omstillingsmidler	51 000	73 097
1	Sum anleggsmidler	31 771 354	31 404 766
7	Kundefordringer	76 909	45 204
	Andre kortsiktige fordringer	227 417	65 019
8	Mellomværende Eier	190 916	243 820
	Sum omløpsmidler	495 242	354 043
1	SUM EIENDELER	32 266 595	31 758 809

Oslo 18.02.2009

Åge Danielsen
styreleder

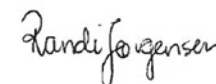

Inge Nidar Dolve

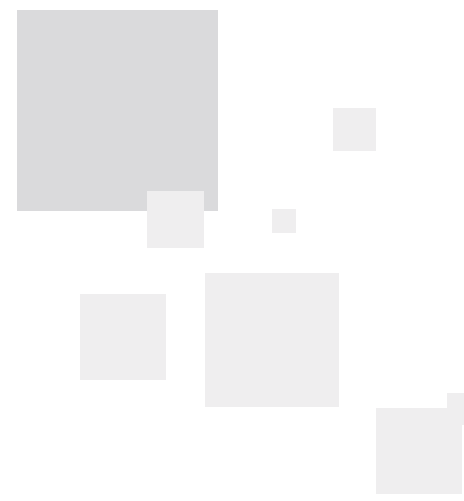
Cecilie Eidslott

Bente Hagem

Randi Jørgensen

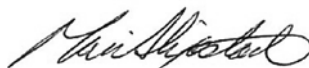
Alf Kaspersen

Svein Erik Lysgaard

Odd Richardsen

Mari Skjærstad

Frode Sjørsen
administrerende direktør

noter	EGENKAPITAL OG GJELD	2008	2007
9	Innskutt egenkapital	22 830 519	21 915 859
	Sum innskutt egenkapital	22 830 519	21 915 859
9	Reguleringsfond	343 123	406 819
9	Annen opptjent egenkapital	1 282 922	1 105 878
	Sum opptjent egenkapital	1 626 045	1 512 697
1	Sum egenkapital	24 456 564	23 428 556
6	Avsetning for omstillingskostnader	51 000	73 097
	Sum avsetninger for forpliktelser	51 000	73 097
	Gjeld til staten vedr stridsanlegg	822 658	1 146 487
	Gjeld til NATO	6 563 669	6 700 460
	Sum langsiktig gjeld	7 386 327	7 846 947
	Leverandørgjeld	80 037	72 144
	Annen kortsiktig gjeld	292 667	338 065
	Sum kortsiktig gjeld	372 704	410 209
1	Sum forpliktelser og gjeld	7 810 031	8 330 253
	SUM EGENKAPITAL OG GJELD	32 266 595	31 758 809

NOTER (tall i 1.000)

Note 1

REGNSKAPSPRINSIPPER

Årsregnskapet er satt opp i samsvar med regnskapsloven og god regnskapsskikk. Forsvarsbygg avlegger eksterntregnskap til statsregnskapet etter kontantprinsippet.

TRANSAKSJONSBASERTE INNTEKTER

Transaksjoner resultatføres til verdien av vederlaget på transaksjonstidspunktet. Salg av tjenester inntektsføres i takt med utførelsen.

INNTEKTER FRA BEVILGNINGS-FINANSIERTE AKTIVITETER

Bevilgninger inntektsføres i samme periode som aktiviteten de skal finansiere er utført, dvs. i den periode kostnadene påløper.

Ved avleggelse av årsregnskapet er årets endelige bevilgning til drift inntektsført. Endelig bevilgning til drift tilsvarer årets bevilgninger og eventuelle belastningsfullmakter. Ubenyttet bevilgning som ikke kan overføres til neste regnskapsår inntektsføres ikke.

Investeringsbevilgninger for finansiering av nye eiendommer, bygg og anlegg (EBA) regnskapsføres som egenkapitalinnskudd. Investeringsbevilgningen dekker også investeringsprosjekter som ikke kan aktiveres. Bevilgninger til denne type prosjekter inntektsføres over resultatregnskapet.

KOSTNADER

Kostnader som vedrører transaksjonsbaserte inntekter regnskapsføres i samme periode som tilhørende inntekt. Kostnader som finansieres ved bevilgning blir regnskapsført i den periode aktivitetene som bevilgningen er forutsatt å finansiere, er utført.

PENSJONER

Forsvarsbygg har obligatorisk tjenestepensjon i Statens Pensjonskasse (SPK). Pensjonsordningen blir fra og med 2008 regnskapsført som en innskuddsbasert pensjonsordning. Årets pensjonskostnad tilsvarer derfor arbeidsgivers

andel av årlig premiebeløp til SPK inklusive arbeidsgiveravgift.

ÅPNINGSBALANSE 1. JANUAR 2002

Ved utarbeidelse av åpningsbalansen ble det lagt til grunn at bruksverdi basert på gjenskaffelsesverdi representerer verdien for fysiske eiendeler. Ved fastsettelse av gjenskaffelsesverdi ble det tatt hensyn til slit og elde basert på beregnede avskrivninger over eiendelens levetid, teknisk funksjonell standard og andre forhold av betydning for verdifastsettelsen. Verdsettelsen av tomter er basert på kategorisering av råtomten hensyntatt geografisk beliggenhet, uten infrastruktur. Gjennomsnittsbetraktninger etter valgte satser innenfor de ulike kategoriene er lagt til grunn for verdsettelsen. Det er benyttet ulike kvadratmeterpriser for tomtearealene avhengig av om de ligger i byer, bymessige strøk, mindre byer, tettsteder eller i annen type spredt bebyggelse.

I åpningsbalansen ble det foretatt en avsetning for fremtidige tap i forbindelse med avhending av EBA. Avsetningen er nettoført mot varige driftsmidler i balansen. Bokført verdi av bygg som i løpet av året er besluttet utrangert, og overført Skifte Eiendom, regnskapsføres mot avsetningen på overføringstidspunktet. Varige driftsmidler som ivaretas av Skifte Eiendom er dermed regnskapsført uten verdi. Salgssummen for avhendt EBA er i sin helhet bokført som gevinst ved salg av eiendeler i resultatregnskapet.

EGENKAPITAL

Ved etablering av Forsvarsbygg i St.prp. nr. 77 (2000-2001) ble det fastsatt at eiendomsmassen skulle inngå som virksomhetskapskapital, og ble regnskapsført som innskutt egenkapital. Forsvarsbygg er ikke legal innehaver av virksomhetens eiendomsmasse, men forvalter på vegne av staten det norske forsvarets eiendommer. For omløpsmidler og kortsiktig

gjeld er virkelig verdi benyttet som grunnlag for verdsettelsen.

ENDRING AV REGNSKAPSPRINSIPP OG KORRIGERING I TIDLIGERE ÅRSREGNSKAP

Forsvarsbyggs virksomhet rapporteres fom 2008 som én økonomisk enhet, mot tidligere år å ha vært delt i to enheter - Eiendom og Forvaltning.

Obligatorisk tjenestepensjon i Statens Pensjonskasse er tidligere år regnskapsført som en ytelsesplan i henhold til NRS 6 for pensjoner. Med virkning fom 2008 regnskapsføres pensjonsordningen som en innskuddsplan.

Virkning av endring av regnskapsprinsipp og korrigering i tidligere årsregnskap føres direkte mot egenkapitalen. Sammenligningstall for 2007 er omarbeidet.

Det foretas justeringer vedrørende tidligere års regnskaper knyttet til verdsettelsen av åpningsbalansen som følge av at det er utarbeidet mer detaljert grunnlag for verdsettelsen av EBA-porteføljen. Det har også vært nødvendig å foreta korreksjoner i verdier for anlegg under utførelse for prosjekter som har pågått over lang tid. Korreksjonene føres mot egenkapitalen.

KLASSIFISERING OG VURDERING AV BALANSEPOSTER

Omløpsmidler og kortsiktig gjeld omfatter poster som forfaller til betaling innen ett år etter anskaffelsestidspunktet, samt poster som knytter seg til varekretsløpet. Øvrige poster er klassifisert som anleggsmiddel/langsiktig gjeld.

Omløpsmidler er vurdert til det laveste av anskaffelseskost og virkelig verdi. Kortsiktig gjeld balanseføres til nominelt beløp på opptaks-tidspunktet

Anleggsmidler er vurdert til anskaffelseskost med fradrag for planmessige avskrivninger. Anleggsmidlene nedskrives til virkelig verdi ved verdifall som ikke forventes å være forbigående.

VARIGE DRIFTSMIDLER

Varige driftsmidler er balanseført og avskrives over driftsmidlets forventede levetid. Gevinst ved salg av andre driftsmidler enn EBA, er salgssum fratrukket bokførte verdier.

ANLEGG UNDER UTFØRELSE (AUU)

Anlegg under utførelse er balanseført til verdien av påløpt produksjon for igangsatte investeringer i bygg og anlegg. Inntektsføringen skjer i takt med påløpte kostnader for prosjektet. Det blir ikke foretatt nedskrivninger for risiko for tap, siden prosjektene fullfinansieres av staten etter faktisk medgått tid og materiell. Prosjektene belastes med en relativ andel av administrative prosjektkostnader.

NATO og STRID

NATO- og Stridsanlegg behandles på lik linje med annen bygningsmasse i Forsvarsbygg med hensyn til inntekter og kostnader knyttet til husleie og driftsavtaler. Strukturelt vedlikehold og nybygg av NATO- og stridsanlegg blir finansiert direkte av NATO og ved særskilte bevilgninger i statsbudsjettet. Som følge av denne finansieringsformen er det oppført gjeld til NATO og Staten. Gjelden blir redusert over anleggenes levetid i samsvar med de årlige ordinære avskrivningene på anleggene. Dette prinsippet innebærer at avskrivningene på NATO- og stridsanlegg ikke belastes Forsvarsbyggs regnskap.

FINANSIERING AV PERIODISERTE POSTER

Omløpsmidler / kortsiktig gjeld: Nettobeløpet av alle balanseposter, med unntak av varige driftsmidler, har motpost i avregning med statskassen. Avregningen gir således et uttrykk for statens eierkapital vedrørende kortsiktige poster.

FORDRINGER

Kundefordringer og andre fordringer er oppført

i balansen til pålydende etter fradrag for avsetning til forventet tap. Avsetning til tap gjøres på grunnlag av individuelle vurderinger av de enkelte fordringene.

VALUTA

Pengeposter i utenlandsk valuta er vurdert til kursen ved regnskapsårets slutt.

Norges Banks daglige spotkurs ved regnskaps-årets slutt er lagt til grunn.

OMSTILLINGSMIDLER

Det er avsatt for omstillingskostnader med utgangspunkt i krav til omstilling og effektivisering som er satt til Forsvarsbygg.

Omstillingsmidlene representerer ingen lovhjemlet rett for den enkelte arbeidstaker. Forpliktelsen er estimert på grunnlag av de avgangstimulerende tiltakene som er iverksatt. Forsvarsdepartementet bevilger årlige øremerkede midler til å dekke omstillingskostnadene. Bevilgningen knytter seg kun til omstillingstiltak i langtidsperioden som løper ut i 2008. Fordringen er oppført som en langsiktig fordring.

STATENS KONSERNKONTOORDNING

Statlige virksomheter omfattes av statens konsernkontoordning. Konsernkontoordningen innebærer at alle bankinnskudd / utbetalinger daglig gjøres opp mot virksomhetens oppgjørskonti i Norges Bank.

Bruttobudsjetterte virksomheter tilføres ikke likvider gjennom året. Virksomhetene har en trekkrettighet på sin konsernkonto som tilsvarer netto bevilgning. Forskjellen mellom inntektsført bevilgning og netto trekk på konsernkontoen inngår i «Avregning med statskassen». Ved årets slutt gjelder særskilte regler for oppgjør / overføring av mellomværende. For bruttobudsjetterte virksomheter nullstilles saldoen på den enkelte oppgjørskonto i Norges Bank ved overføring til nytt regnskapsår.

SELVASSURANDØRPRINSIPP

Staten opererer som selvassurandør. Det er følgelig ikke inkludert poster i balanse eller resultatregnskap som søker å reflektere alternative netto forsikringskostnader eller forpliktelser.

KONTANTSTRØMOPPSTILLING

Kontantstrømoppstillingen er utarbeidet etter den indirekte modellen tilpasset statlige virksomheter.

Note 2

DRIFTSINNTEKTER OG DRIFTSKOSTNADER PER FORRETNINGSOMRÅDE

2008	Utleie	Utvikling	Tilgang AUU*	Skifte Eiendom	Nasjonale festningsverk	Futura	Andre	Totalt
Leieinntekter	1 459 467	594	0	13 065	36 452	0	50	1 509 628
Inntekter driftsavtaler, renhold og vertskapstjenester	1 219 862	205	0	423	92	869	0	1 221 451
Inntekter fra investeringsprosjekter	0	2 269 458	0	0	0	0	0	2 269 458
Kapitalinnskudd investeringsprosjekter	0	0	-1 930 172	0	0	0	0	-1 930 172
Salgsinntekt anleggsmidler	568	2 100	0	376 862	76	4	0	379 610
Inntekter fra bevilgninger	73 270	0	0	28 000	52 000	26 179	24 535	203 984
Honorarinntekter mv	10 843	4 628	0	4 880	12 267	31 891	166	64 675
Sum driftsinntekter	2 764 010	2 276 986	-1 930 172	423 230	100 888	58 943	24 751	3 718 634
Varekostnader	903 767	2 150 482	-1 837 216	46 245	40 409	30 882	1 180	1 335 749
Leiekostnader innleide bygg	192 909	0	0	1 484	311	0	26	194 729
Energikostnader	511 898	413	0	16 223	11 286	0	16	539 836
Lønnskostnader	476 984	74 815	-65 069	29 760	28 977	40 353	86 129	671 949
Avskrivninger	537 446	667	0	580	1 954	201	3 305	544 154
Avskrivninger - infrastruktur	112 239	0	0	0	0	0	0	112 239
Nedskrivninger	3 616	0	0	139	0	58	220	4 033
Andre driftskostnader	97 737	24 458	-27 887	33 029	7 173	6 581	47 182	188 273
Interne inntekter og kostnader	48 002	26 111	0	52 815	9 286	-18 365	-117 847	2
Sum driftskostnader	2 884 598	2 276 946	-1 930 172	180 276	99 396	59 710	20 211	3 590 964
DRIFTSRESULTAT	-120 589	40	0	242 954	1 492	-767	4 540	127 670

* Tilgang AUU - Tilgang anlegg under utførelse

2007

	Utleie	Utvikling	Tilgang AUU*	Skifte Eiendom	Nasjonale festningsverk	Futura	Andre	Totalt
Leieinntekter	1 449 402	1 076	0	13 458	31 260	0	30	1 495 226
Inntekter driftsavtaler, renhold og vertskapstjenester	1 125 065	0	0	-5	493	0	32	1 125 585
Inntekter fra investeringsprosjekter	0	1 990 676	0	0	0	0	0	1 990 676
Kapitalinnskudd investeringsprosjekter	0	0	-1 866 647	0	0	0	0	-1 866 647
Salgsinntekt anleggsmidler	709	163	0	478 339	0	46	2	479 259
Inntekter fra bevilgninger	70 111	0	0	26 073	55 180	28 262	0	179 625
Honorarinntekter mv	4 025	157 821	0	1 724	12 765	21 529	1 776	199 639
Sum driftsinntekter	2 649 311	2 149 736	-1 866 647	519 588	99 697	49 837	1 840	3 603 363
Varekostnader	926 288	2 052 917	-1 475 049	66 980	50 469	21 906	1 956	1 404 461
Leiekostnader innleide bygg	170 162	490	0	1 930	164	0	33	172 779
Energikostnader	465 778	55	0	22 642	9 647	0	10	498 132
Lønnskostnader	414 831	58 023	-90 355	26 916	26 639	36 868	61 166	534 089
Avskrivninger	515 472	1 809	0	1 560	1 822	316	2 531	523 510
Avskrivninger - infrastruktur	112 931	0	0	0	0	0	0	112 931
Nedskrivninger	0	0	0	0	0	0	0	0
Andre driftskostnader	75 013	26 015	-301 243	26 233	9 686	6 327	67 726	150 763
Interne inntekter og kostnader	59 836	5 709	0	63 500	7 363	-16 316	-119 902	190
Sum driftskostnader	2 740 312	2 145 016	-1 866 647	209 762	105 791	49 101	13 520	3 396 856
DRIFTSRESULTAT	-91 000	4 720	0	309 826	-6 094	735	-11 679	206 507

Note 3

LØNSKOSTNADER, ANTALL ANSATTE, GODTGJØRELSE MM

	2008	2007	
LØNSKOSTNADER			
Lønn	551 822	503 787	
Arbeidsgiveravgift	69 450	63 718	
Pensjonskostnad	69 048	34 884	
Aktiverte lønnskostnader AUU	-65 069	-90 355	
Andre ytelser samt øvrige personalkostnader	46 698	22 055	
Sum	671 949	534 089	
ÅRSVERK VED UTLØP AV ÅRET	1331	1286	
Ytelser til ledende personer	Lønn og andre godtgjørelser	Pensjonskostnader	Sum
Administrerende direktør	1152	153	1 305
Styrets honorar	491		
Det er ikke gitt lån eller sikkerhetsstillelse til ledende personer m.v.			

Note 4

VARIGE DRIFTSMIDLER

2008	Eiendeler, utstyr og inventar	Tomter	Bygg, anlegg og infrastruktur	NATO	Stridsanlegg	Sum
Anskaffelseskost 01.01	149 578	2 518 936	22 963 816	7 392 175	1 425 703	34 450 209
Korreksjoner vedr tidligere års regnskaper	0	-161 111	31 196	3 103	-8 331	-135 143
Justert anskaffelseskost 01.01	149 578	2 357 825	22 995 012	7 395 278	1 417 372	34 315 066
Tilgang kjøpte driftsmidler	12 891	0	0	0	0	12 891
Tilgang egentilvirkede driftsmidler	0	0	2 076 133	92 527	7 190	2 175 851
Avgang	62 220	0	100 524	241 284	423 653	827 681
Anskaffelseskost 31.12	100 249	2 357 825	24 970 621	7 246 521	1 000 910	35 676 127
Avsetning tap på utfasing 01.01	0	0	1 377 111	0	0	1 377 111
Avgang	0	0	223 066	0	0	223 066
Avsetning tap på utfasing 31.12	0	0	1 154 045	0	0	1 154 045
Verdi ansk.kost og avsetn. 31.12	100 249	2 357 825	23 816 577	7 246 521	1 000 910	34 522 082
Akkumulerte avskrivninger 31.12	58 279	0	3 936 903	1 115 594	184 796	5 295 572
Bokført verdi pr. 31.12	41 970	2 357 825	19 879 674	6 130 927	816 115	29 226 510
Årets avskrivninger	22 117	0	638 310	188 615	40 273	889 314
Reverserte avskrivninger NATO/stridsanlegg	0	0	0	188 615	40 273	228 888
Årets avskrivninger Forsvarsbygg	22 117	0	638 310	0	0	660 426
Økonomisk levetid	3/10 år		30/60 år	30/60 år	30/60 år	
Avskrivningsplan	Lineær		Lineær	Lineær	Lineær	

Justeringer vedrørende tidligere års regnskaper gjelder endringer i verdifastsettelsen som følge av at det er utarbeidet mer detaljert grunnlag for verdsettelse av EBA-porteføljen.

Verdier overført Skifte Eiendom føres mot avsetningen ved overførselstidspunktet.

Regnskapsført anskaffelseskost i relasjon til tilgang og avgang av anleggsmidler påvirkes av foretatte reklassifiseringer, samt inn- og utrangering av EBA-porteføljen.

Tilgang/Avgang - Siste 5 år	2008	2007	2006	2005	2004
Anskaffet	2 188 742	304 206	2 439 532	1 231 595	1 804 210
Avhendet (anskaffelseskost)	827 681	148 023	317 656	1 477 659	981 949
Endring anlegg under utførelse	-467 036	1 349 931	-2 209 501	-248 005	-2 735 417

Note 5

ANLEGG UNDER UTFØRELSE

2008	Anlegg under utførelse Nasjonale anlegg	Anlegg under utførelse Strids anlegg	Anlegg under utførelse NATO anlegg	SUM
Inngående balanse	2 579 451	5 042	296 895	2 881 388
Justering vedrørende tidligere års regnskap	79 491			79 491
Justert inngående balanse	2 658 942	5 042	296 895	2 960 879
Tilgang	1 459 836	1 502	247 477	1 708 815
Avgang	-2 064 220		-111 631	-2 175 851
Anlegg under utførelse	2 054 558	6 544	432 741	2 493 843

Justeringer vedrørende tidligere års regnskaper fremkommer som følge av en gjennomgang av prosjektene registrert på anlegg under utførelse.

Note 6

AVSETNINGER FOR OMSTILLINGER

Avsetninger:	2008	2007
Omstillingsmidler	51 000	73 097
Sum	51 000	73 097

Avsetningen er belastet med årets kostnader for avgangstimulerende tiltak og avstemt mot fremtidige forpliktelser.

Note 7

FORDRING MED FORFALL SENERE ENN ETT ÅR

Forsvarsbygg har ingen fordringer med forfall senere enn ett år.

Note 8

MELLOMVÆRENDE EIER

Mellomværende eier består av netto fordring som følge av at Forsvarsbyggs bankkonti (trekkrettighet i Statens konsernkontoordning) og bevilgningskonti, kontant driftsresultat og arbeidsgiveravgift motregnes årlig.

Kontantmessig resultat fra salg av eiendommer og kapitalelementet i husleien overføres årlig til Forsvarsdepartementet.

	2008	2007
Overført overskudd kontantregnskapet	511 000	390 000
Overført overskudd ved salg av EBA	181 980	436 588
Sum overføringer eier/uttak av egenkapital	692 980	826 588

Note 9

EGENKAPITAL

Innskutt egenkapital

Inngående balanse 01.01	21 915 859	21 265 341
Korreksjoner vedrørende tidligere års regnskap	52 391	287 709
Tilført investeringskapital (eks stridsanlegg)	1 582 071	1 340 720
Uttak av egenkapital ved oppgjør av kontantregnskap	-719 802	-977 911
Innskutt egenkapital 31.12	22 830 519	21 915 859

Reguleringsfond

Inngående balanse 01.01	406 819	255 481
Årets bevegelse	-63 696	151 338
Reguleringsfond 31.12	343 123	406 819

Disponering av reguleringsfondet skjer i samsvar med Forsvarsdepartementets beslutninger.

Annen opptjent Egenkapital

Inngående balanse 01.01	1 105 878	1 015 829
Korreksjoner vedrørende tidligere års regnskap	-14 393	34 489
Årets resultatdisponering	191 437	55 560
Annen opptjent egenkapital 31.12	1 282 922	1 105 878

SUM EGENKAPITAL 31.12

24 456 564	23 428 556
-------------------	-------------------

TIL SLUTT:

Vi leier ut 3,8 millioner kvadratmeter bygningsareal, fordelt på ca 19 000 bygg og anlegg.

- Forvalter i tillegg 1,5 millioner dekar grunnareal.
- Investerte over 2 milliarder kroner i nye bygg, i løpet av 2008.
- Sysselsetter 1279 årsverk.

FAKTA

GARDERMØEN

militære flyplass

